

LUND
UNIVERSITY

Joniserande strålning i medicinens tjänst för diagnostik och terapi

Michael Ljungberg

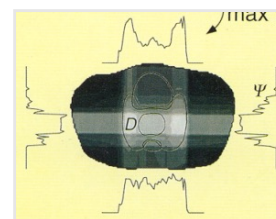
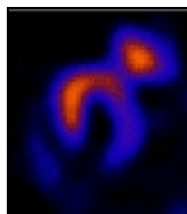
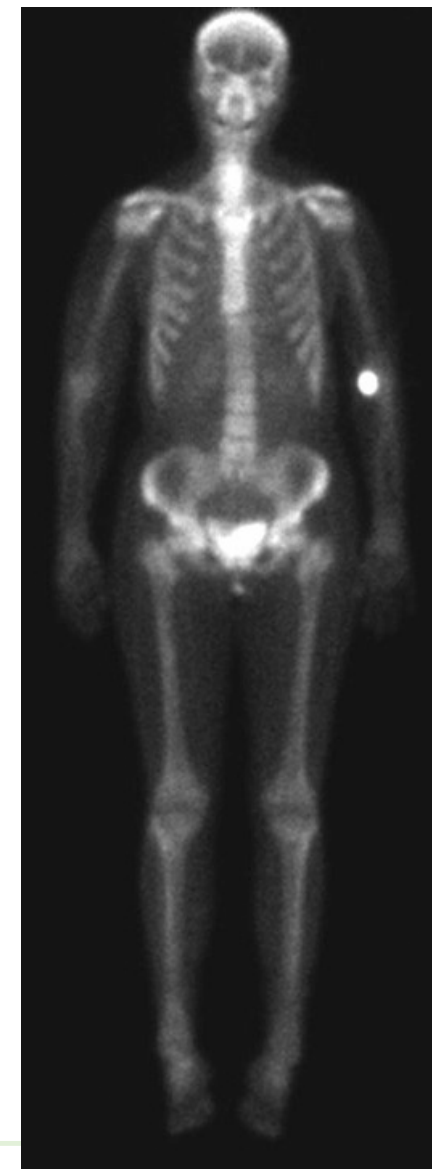
Medicinsk strålningsfysik, Lund

Lunds universitet

Fysikdagarna 2022

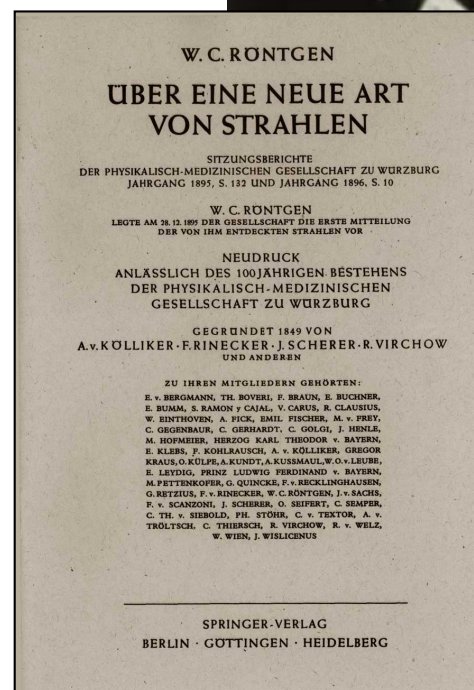
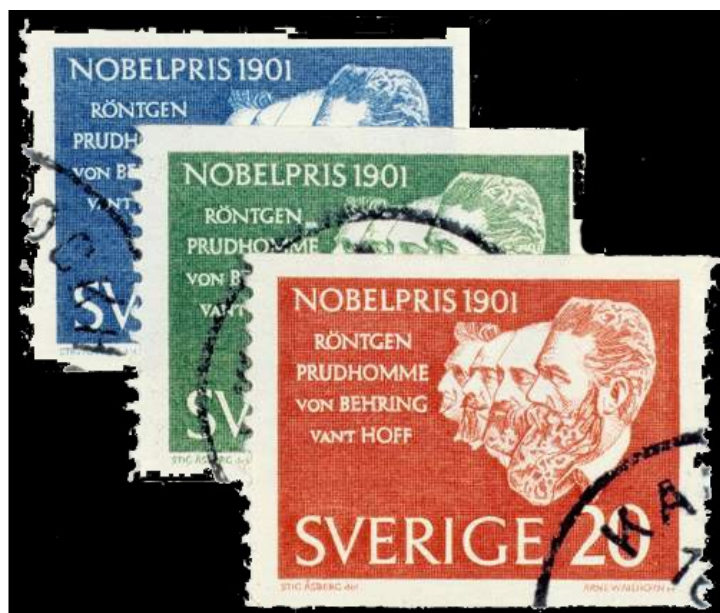
Strålning i medicinens tjänst - hur började det?

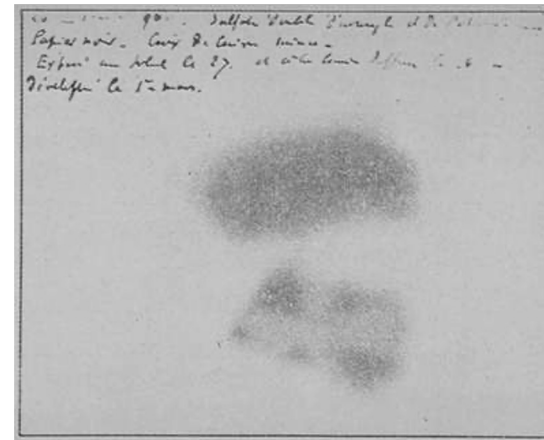
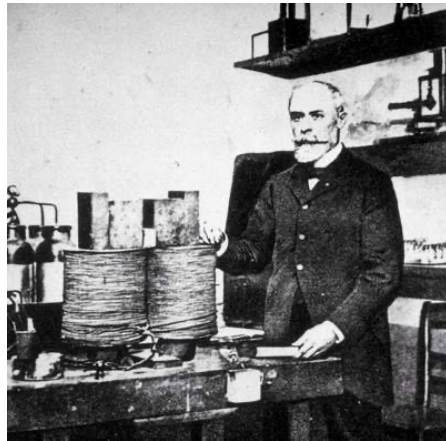

Wilhelm Conrad Röntgen (1845-1923)

- Upptäckte "X-strålarna" 1895
- Fick det första Nobelpriset 1901

Henri Becquerel (1852-1908)

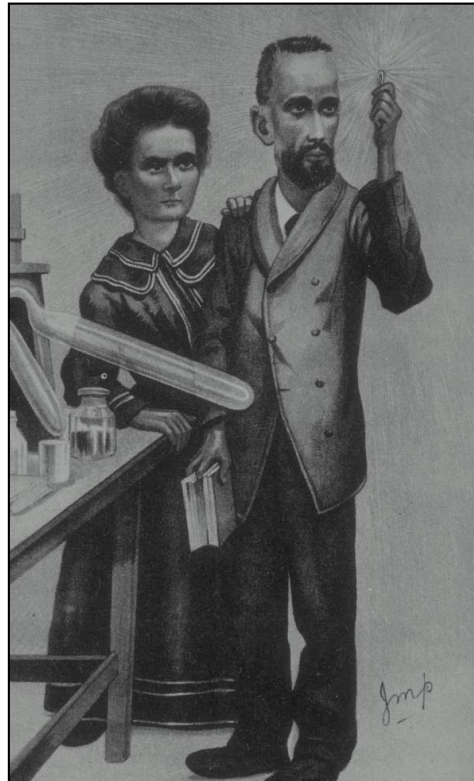

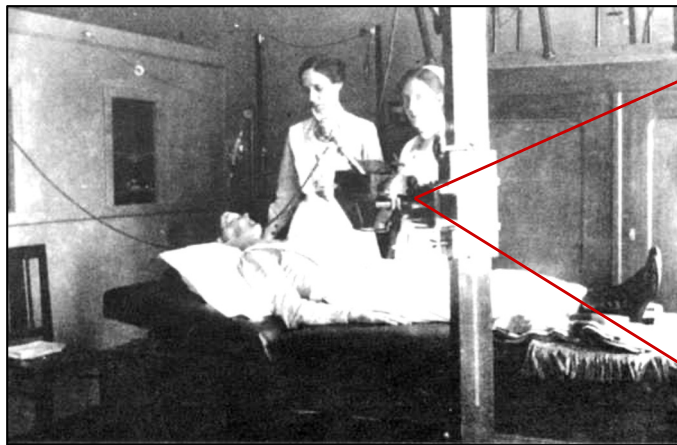
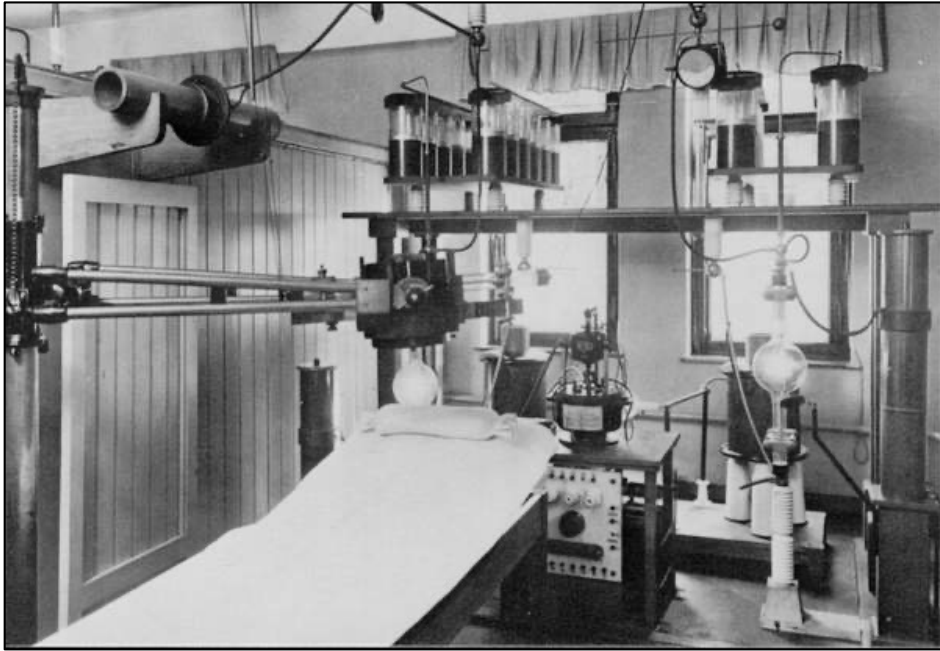
1 Bq = 1 sönderfall/s

- ❑ Studerade "fluorescence"
- ❑ Upptäckte radioaktiviteten 1896
- ❑ Nobelpris 1903 tillsammans med makarna Curie

Marie Curie (1867-1934) Pierre Curie (1859-1906)

- ❑ Upptäckte polonium 1898 och strax därefter radium
- ❑ Nobelpriset 1903

Första strålbehandlingen

- ❑ Första lyckade strålbehandlingen i Sverige 1898 genomfördes av Thor Stenbeck
- ❑ 49-årig kvinna med basalcellscancer på nästippen
- ❑ 100 behandlingar under 9 månader
- ❑ Patienten mår bra 30 år senare

Synen på radioaktivitet och strålning förr i tiden

RADIUM

A.-B. Radiumelement Radioaktiva V
Humlegårdsgatan 29, Stockholm
Tel. 3813. Kungl. Hovleverantör

Uthyr Radiumelement för
lig tillverkning i hemmet
radioaktivt vatten för dri
och badkurer. Begär pros

Europas starkaste radio
Bords- och Hälsov
från
Västersels Br
Försäljes hä
31,780 voltenheter.

Send for Patterns. **YORKS.**

**Hair-Health & Wealth
By RADIUM**

The marvellous rays from Radium prove the most effectual way of rejuvenating and beautifying the hair. These rays, constantly emitted, instantly penetrate to the hair roots, follicles, pigmentary glands, etc. Destroy all harmful germs, eliminate dandruff, and promote a steady growth of new luxuriant, glossy hair.

"RADIOR" HAIR TONIC is guaranteed to be the finest therapeutic preparation known to science for producing Healthy Hair, and, in addition, contains the correct quantity of **Actual Radium** for producing permanently healthy and abundant tresses.

On sale at **Harrod's, Selfridge's, Barker's, Whiteley's, D. H. Evans, Army & Navy Stores, and Boots THE Chemists**, all Branches. Price **5/9** per bottle; Double Size **10/6**, Oily or Non-Oily; or post free from the **Radior Co., 167, Oxford Street, W. 1.** Also the famous **"Radior" Vanishing Cream** for day use and **Peau de Velours** for night use, guaranteed to contain actual Radium, **5/9** per jar.

DRICK HÄLSA!

SENNANS HÄLSOVATTEN

Kristallklart, starkt radioaktivt.
Rekommenderas av läkare. Tillverkas under läkarekontroll.

* * * *

vatten. Vichyvatten, Lemo
tillverkas av vatten, tappat dire
SENNANS Hälsobru

Rikstelefon: 8 Sen

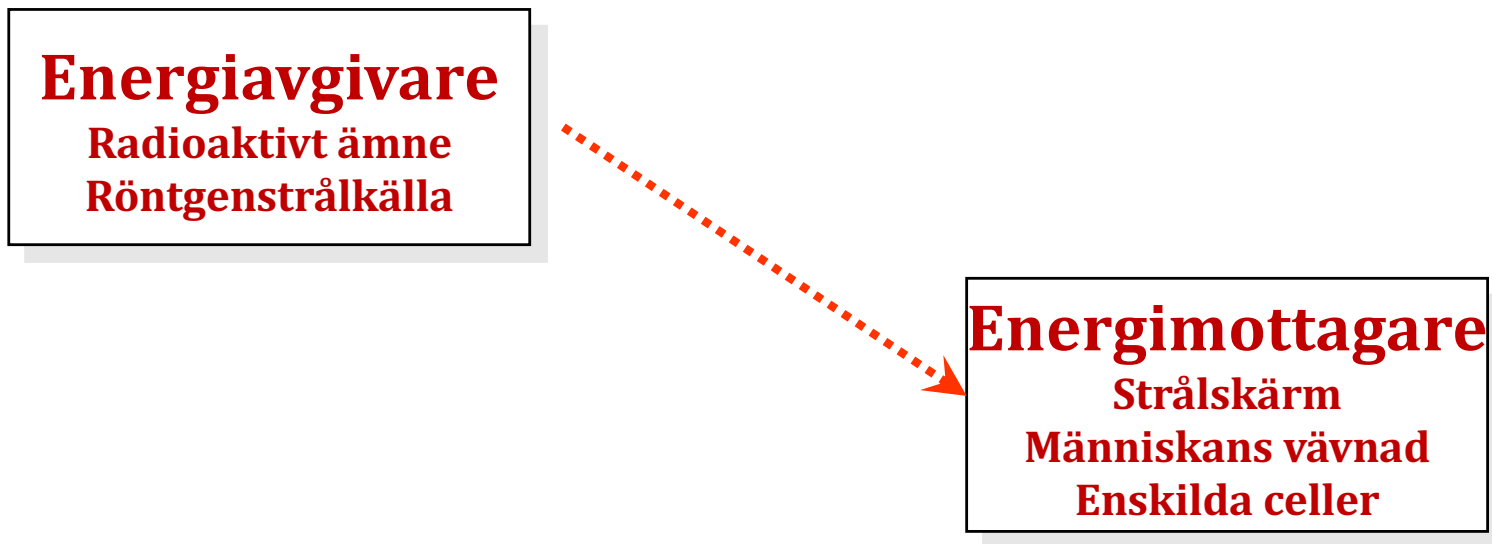
RADITHOR
REG. U. S. PAT. OFF.
CERTIFIED
Radioactive Water
Contains
Radium and Mesothorium
in a Triple Distilled Water

Synen på radioaktivitet och strålning förr i tiden

Vad är strålning?

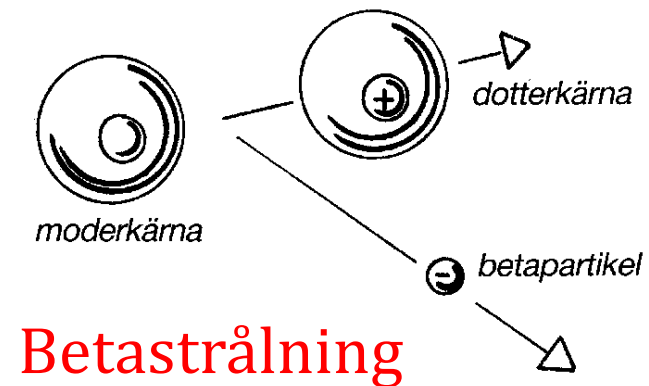
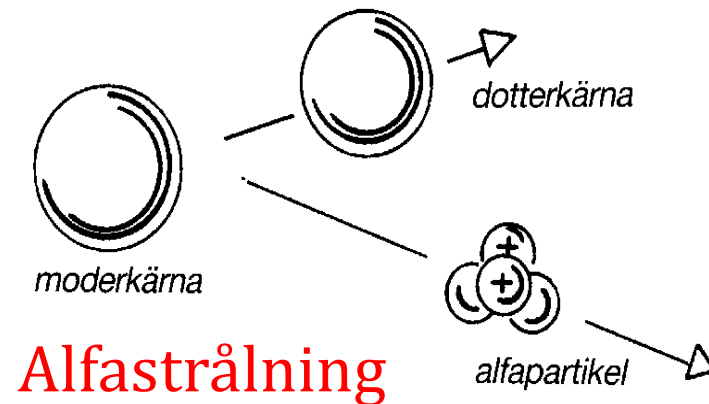

Strålning är bärare av energi

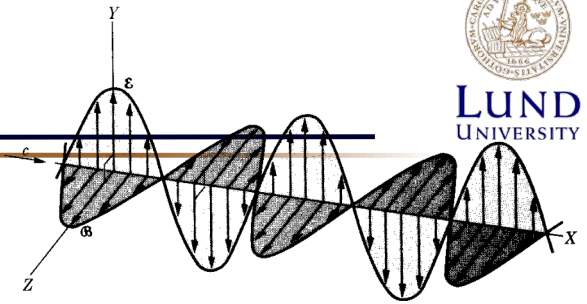
partikelstrålning eller elektromagnetisk strålning

Partikelstrålning

- ❑ Partikelstrålning är atomära partiklar i rörelse.
- ❑ Partiklar har en massa, dvs de väger något.
- ❑ De bär med sig energi i form av rörelseenergi!

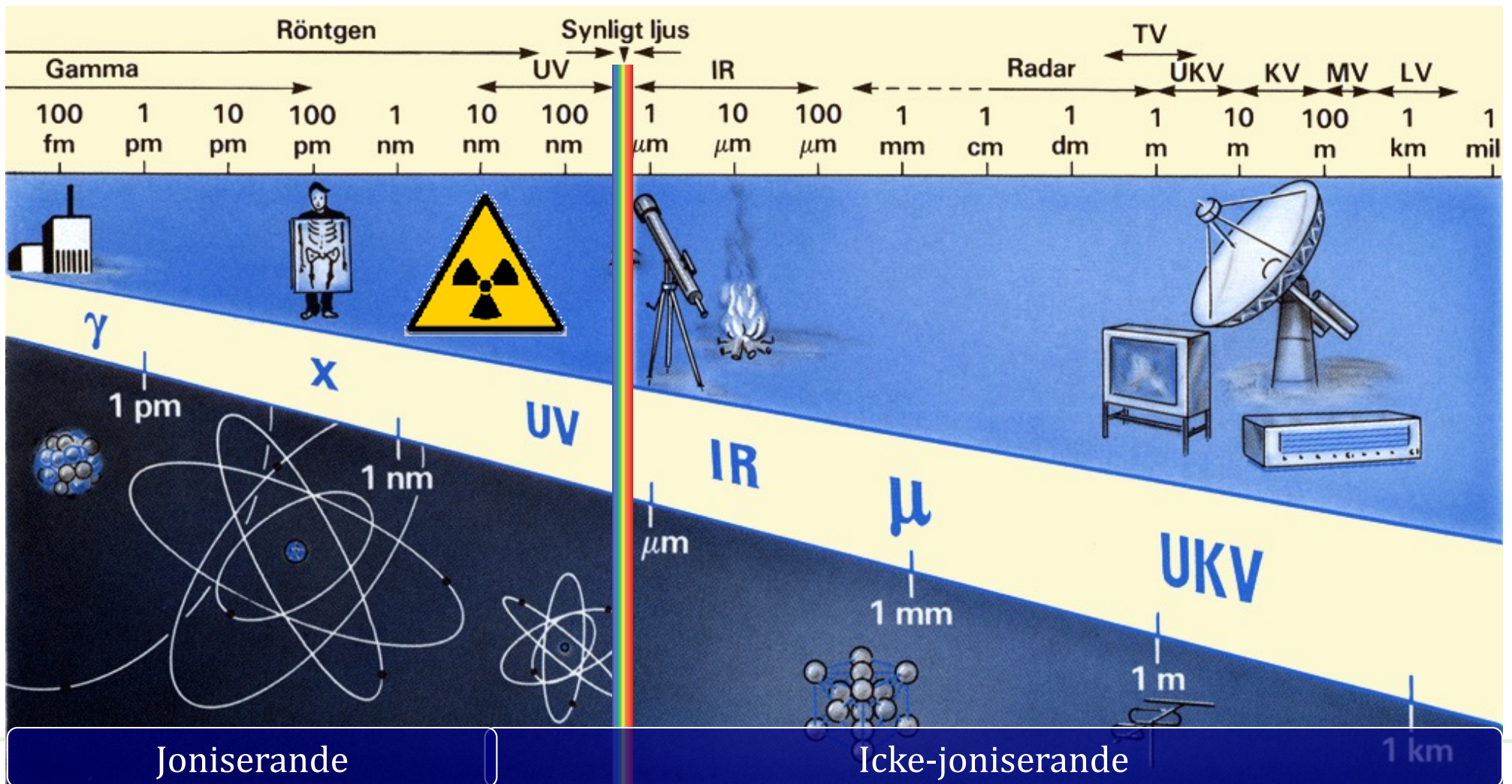

Elektromagnetiska spektrumet

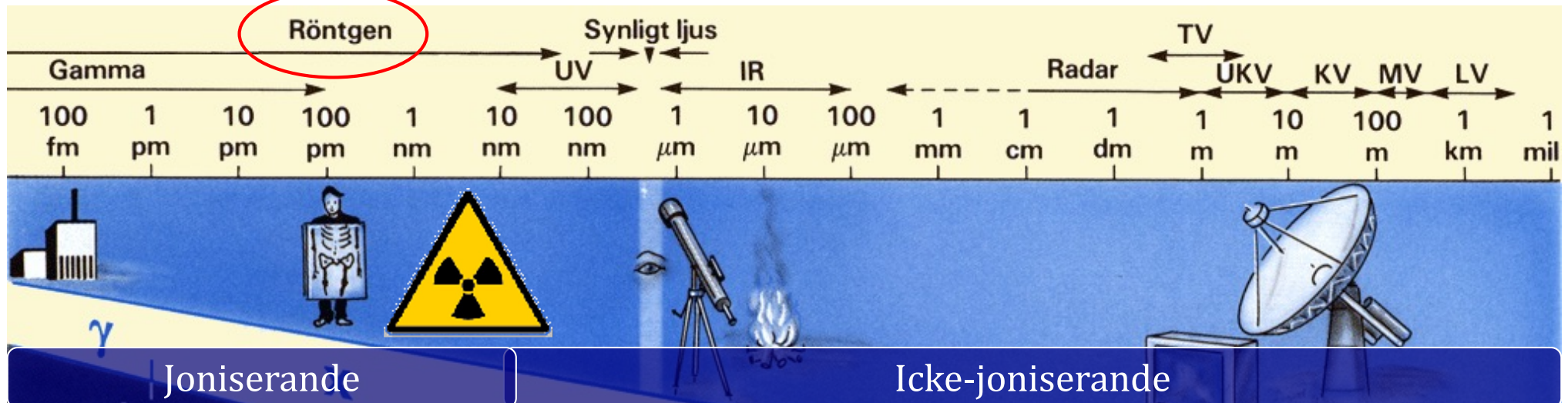
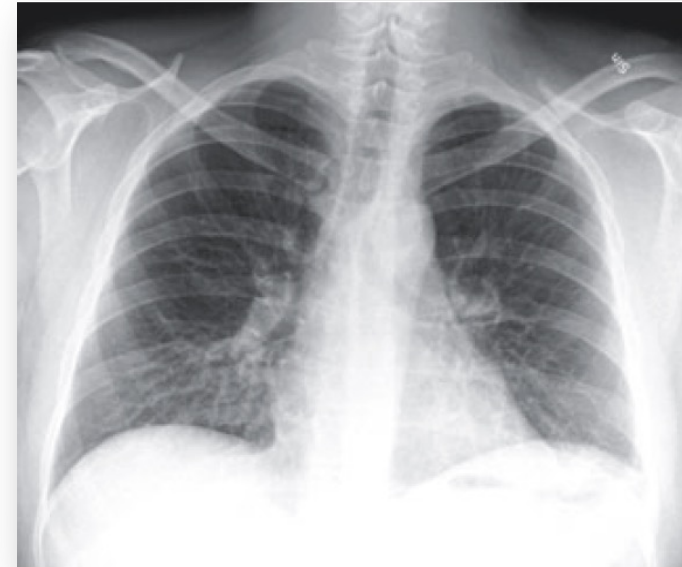
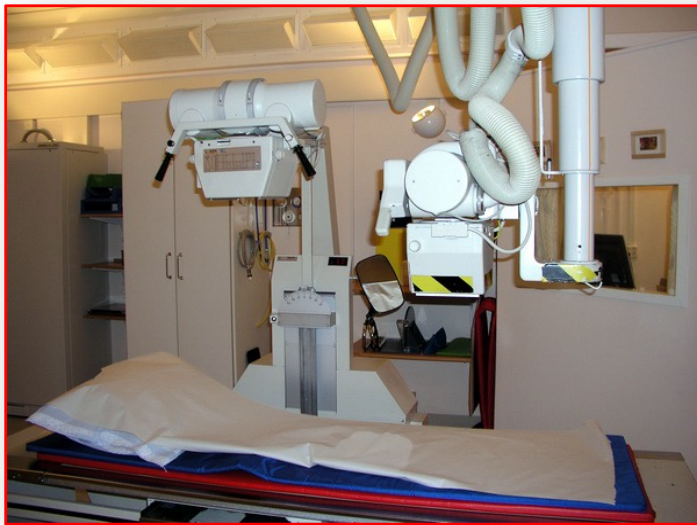

Våglängd (m) ; Frekvens (s^{-1}) ; Energi (eV)

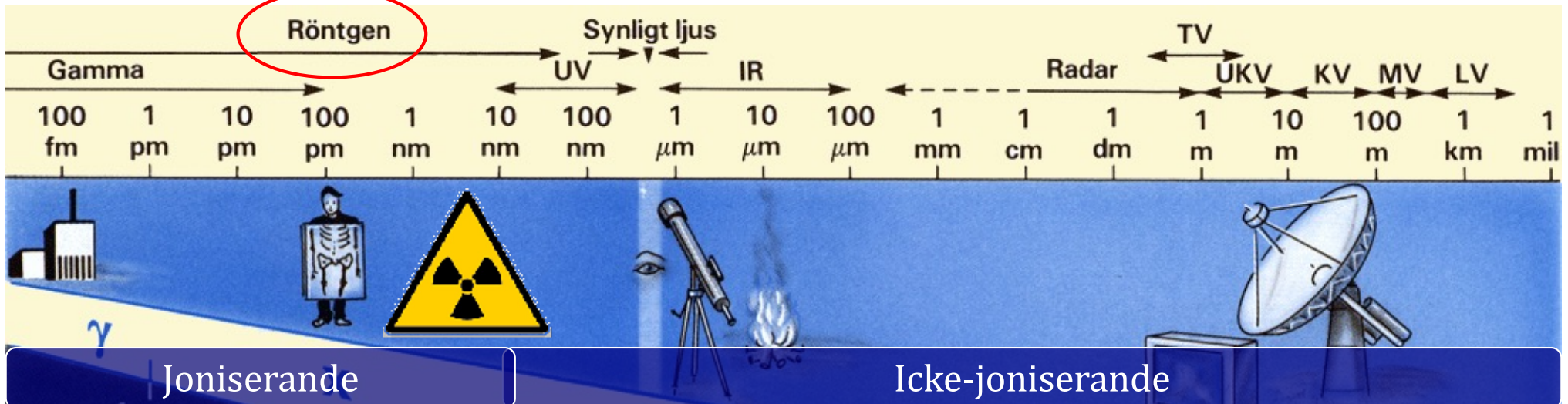
Fotoner (kvanta)

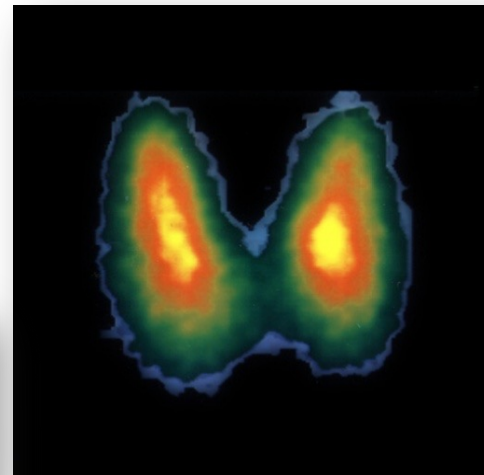
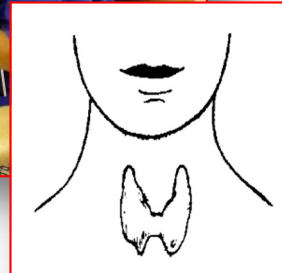
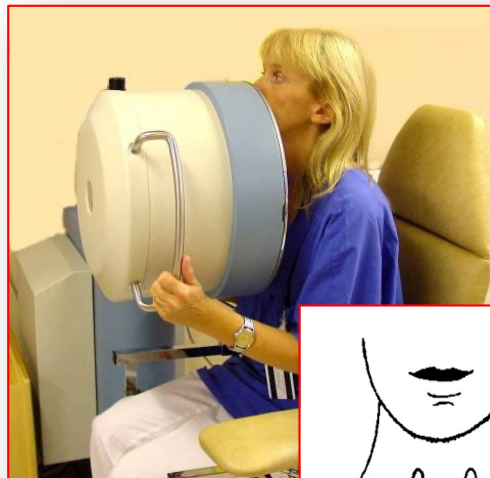
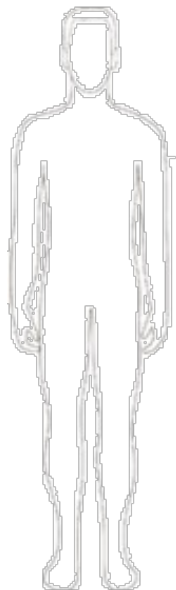
Röntgendiagnostik

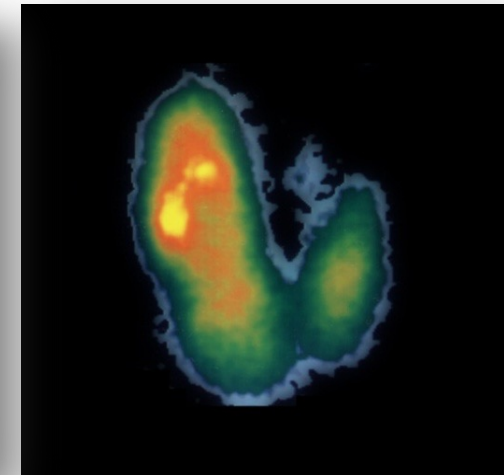
CT – Computed Tomography (skiktröntgen)

Gammakamera

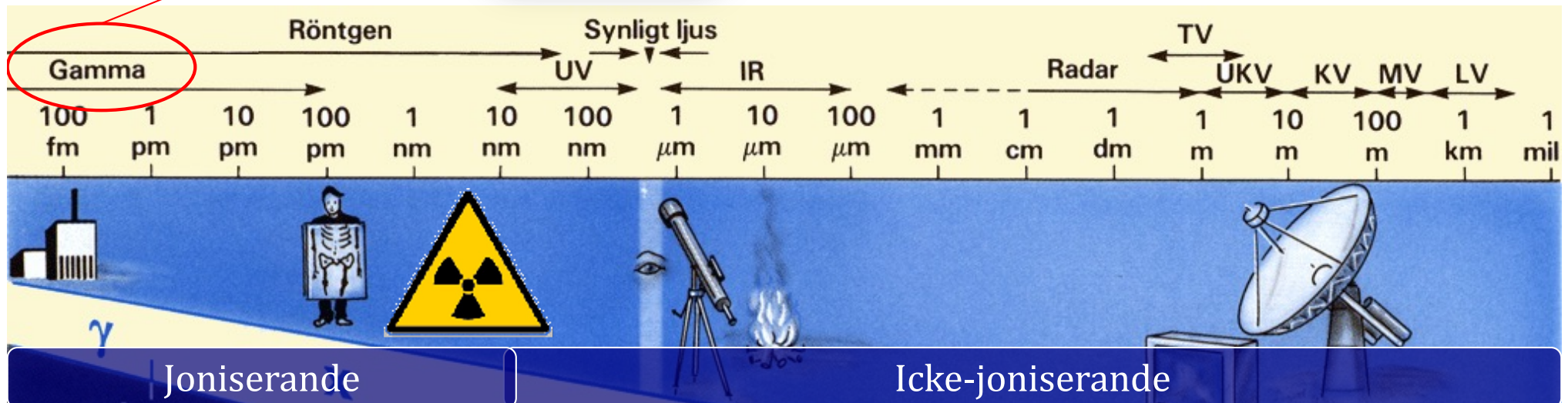

Normal sköldkörtel

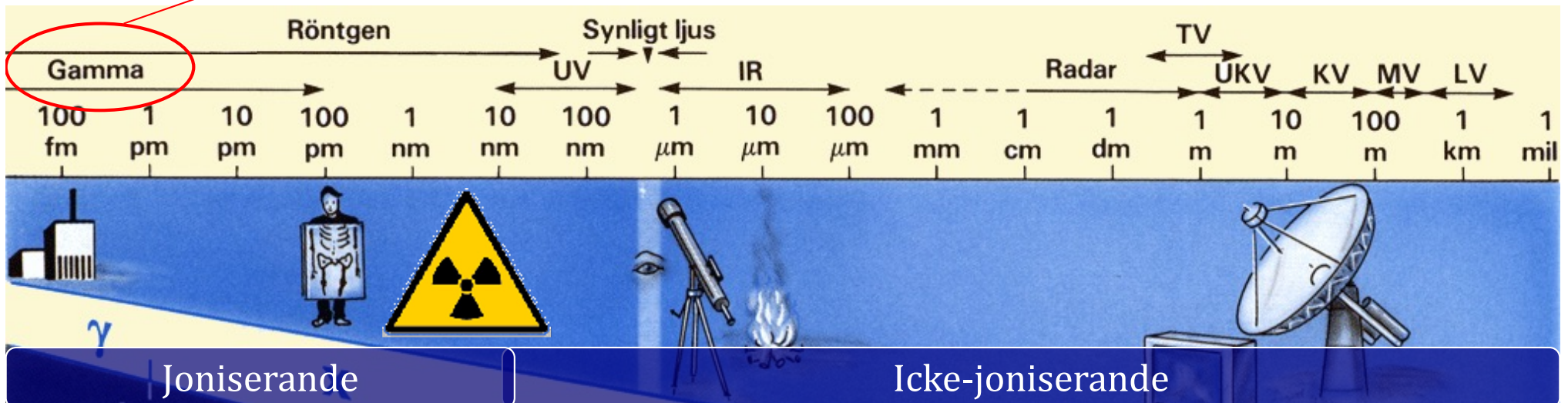
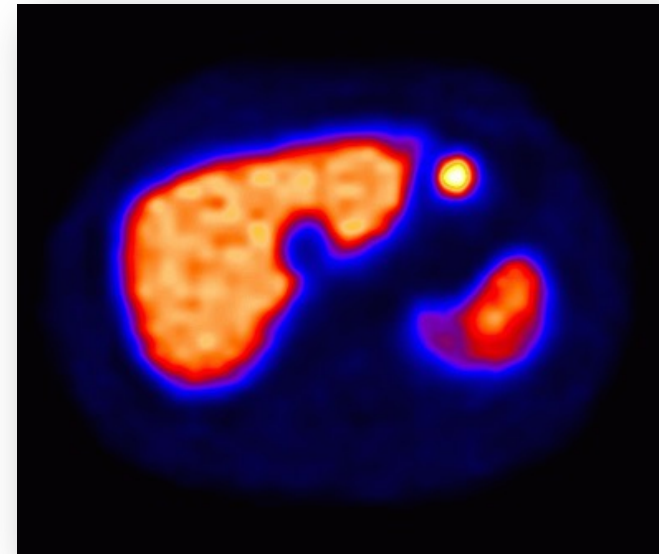

Struma

Funktionella undersökningar

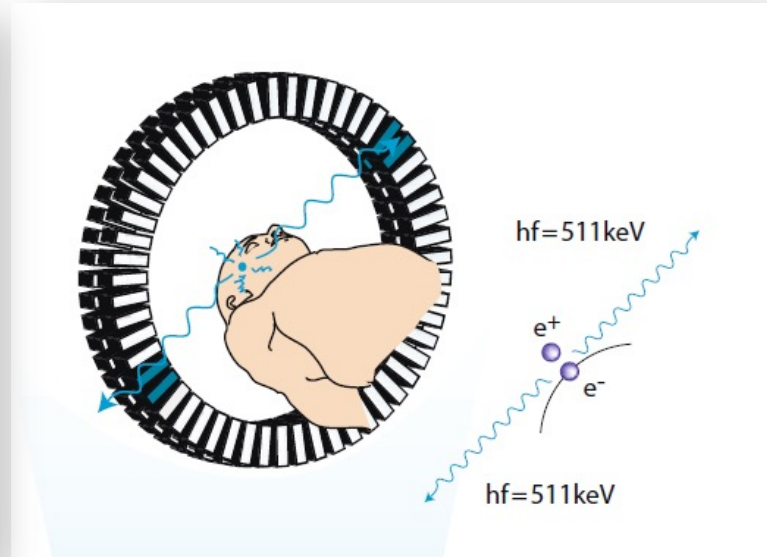

SPECT – Single-Photon Emission Tomography

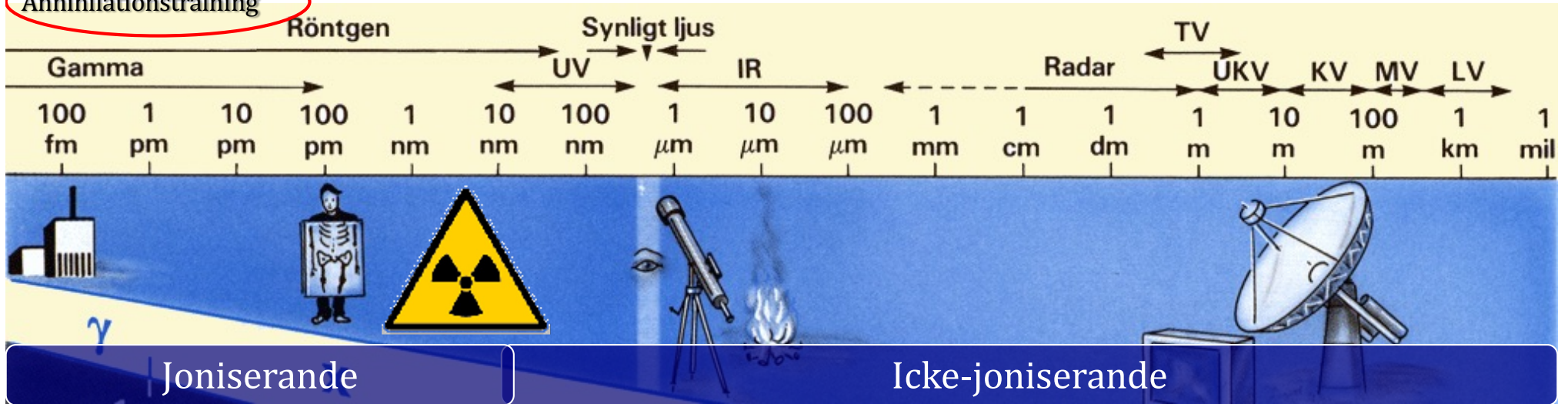

PET – Positron Emission Tomografi

Annihilationstrålning

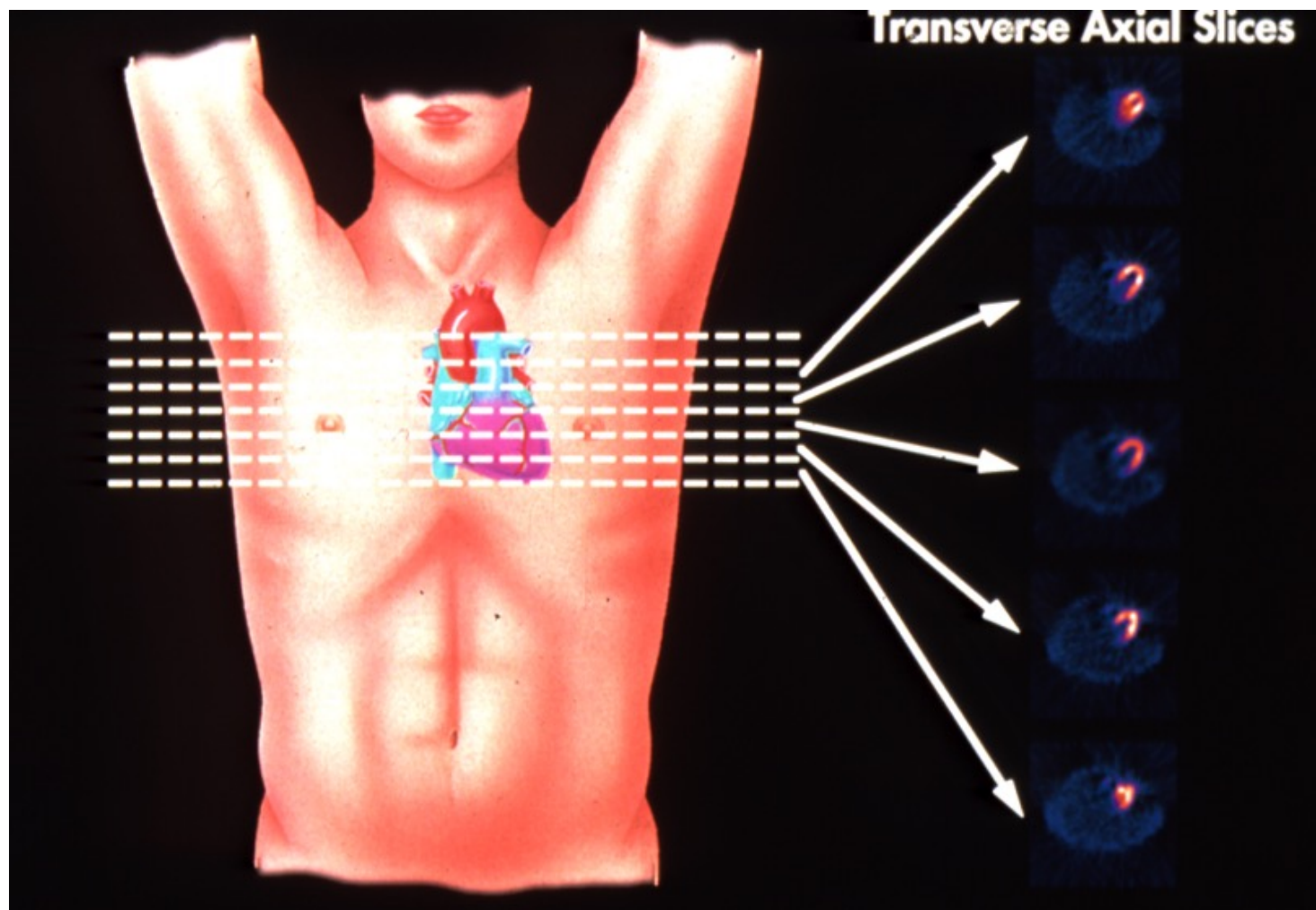

Lite kort om Tomografi

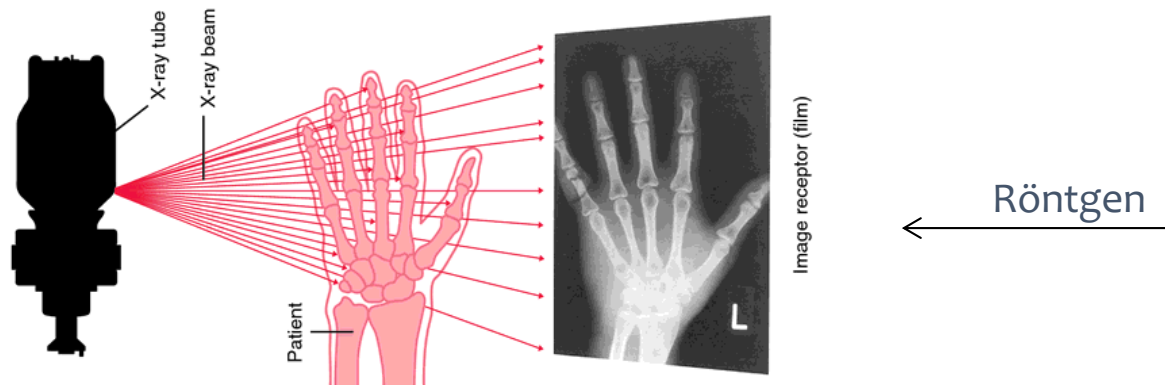
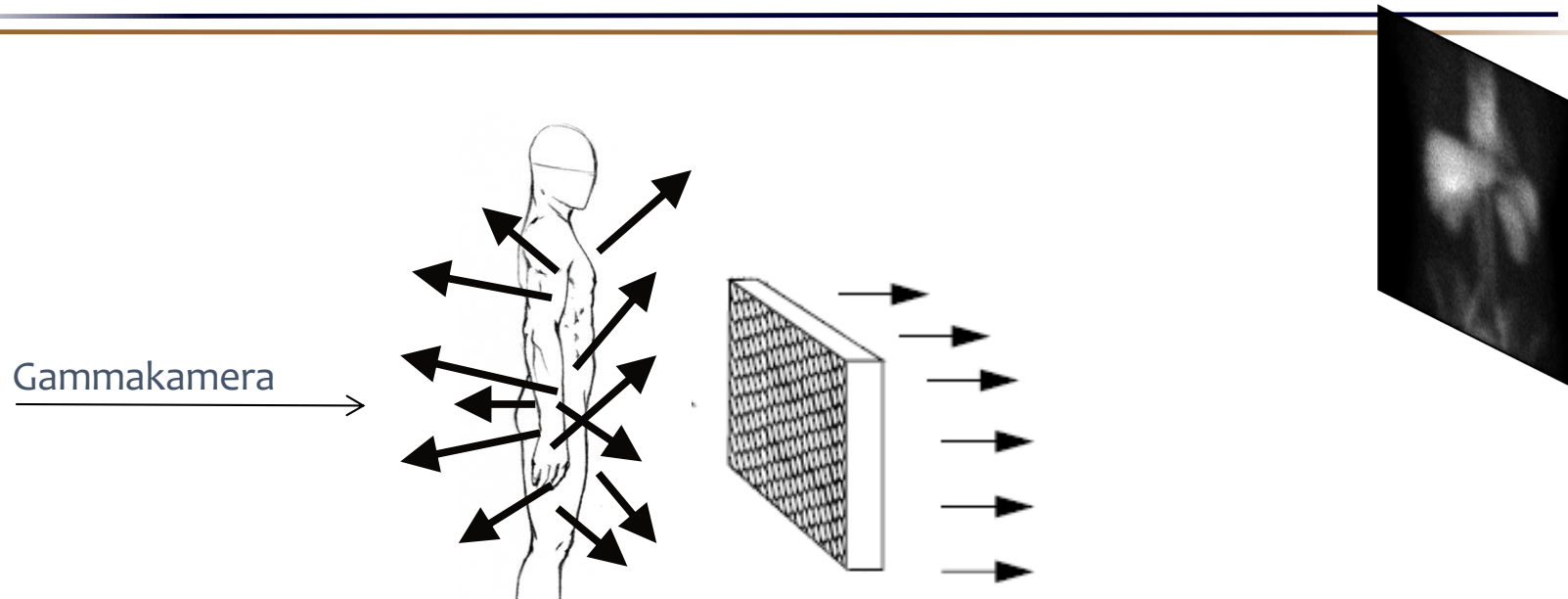

Principerna bakom tomografi

Tomography: tomos = disk, section, graphy=Image,Graphic

Grundläggande princip

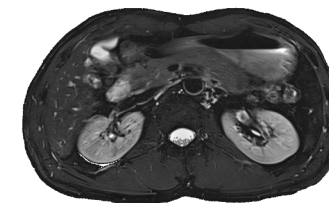
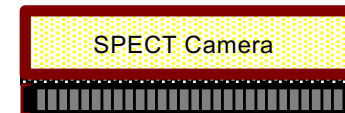

Tomography

Mäter plan 2D-bilder i olika vinklar runt patienten

Samma aktivitetsfördelning kommer att ge olika bilder beroende på vinkeln

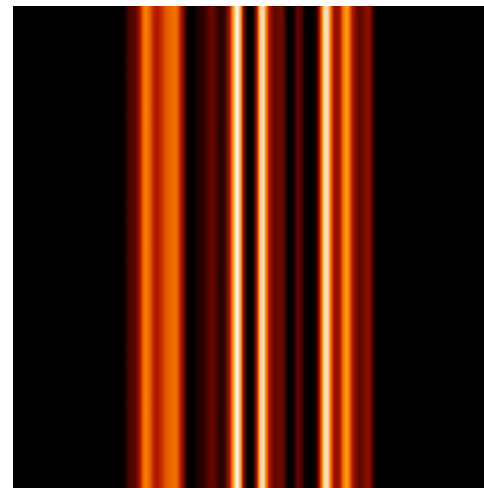
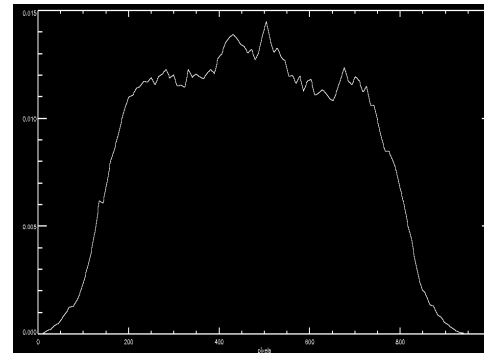
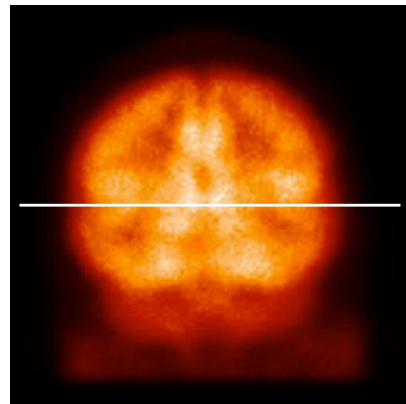
Använd detta för att besvara frågan med matematiska metoder

Hur måste aktivitetsfördelningen se ut i 3D för att få dessa uppmätta bilder?

Filtrerad bakåtprojektion

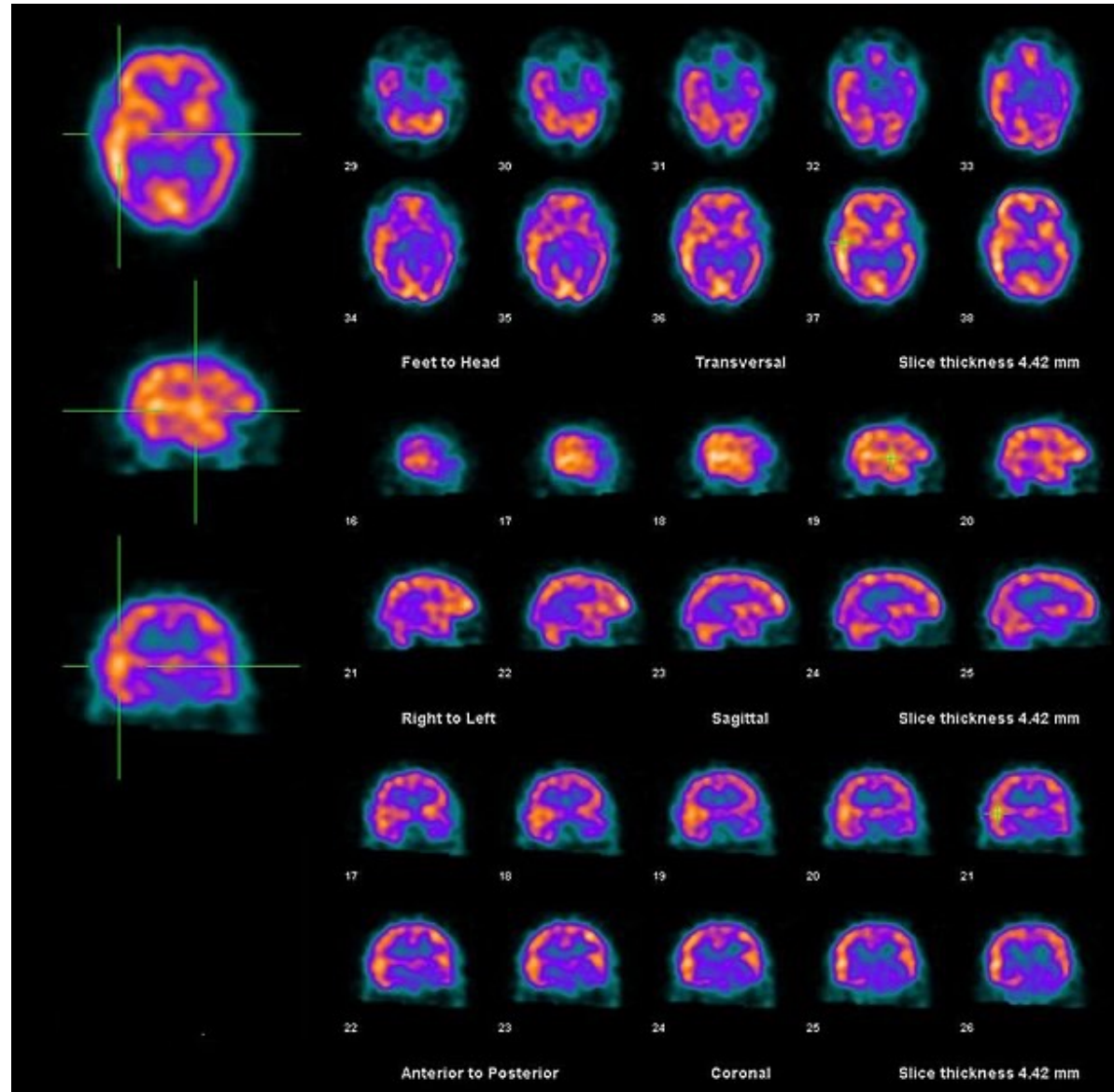
Rekonstruktion

$$f(x, y) = \int_0^{\pi} \int_{-\infty}^{\infty} P_{\theta}(v) |v| LP(v) e^{i2\pi v r} dv d\theta$$

3D information

- 3D kub av tal som motsvarar radioaktiviteten i små volymselement och som kan orienteras i olika plan

- Transversal
- Coronal
- Sagittal

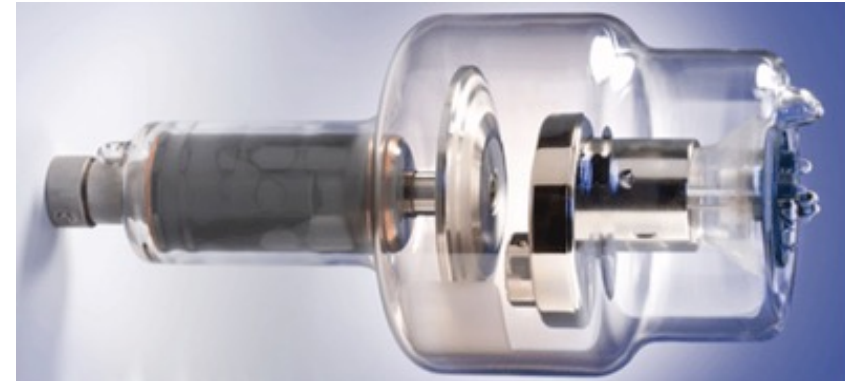

Röntgen

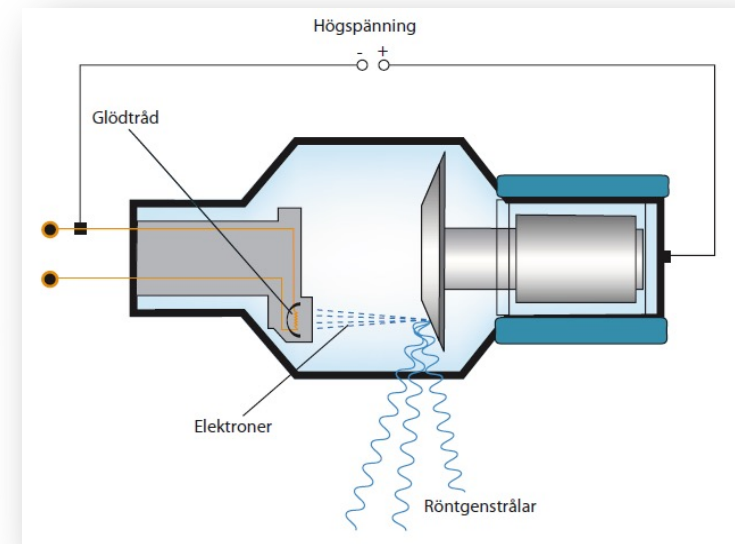

Konventionell röntgen

Traditionellt röntgenrör

Röntgen är allt från 2D-bilder av täthetsvariationen till ...

C-båge, biplansystem (angiografier)

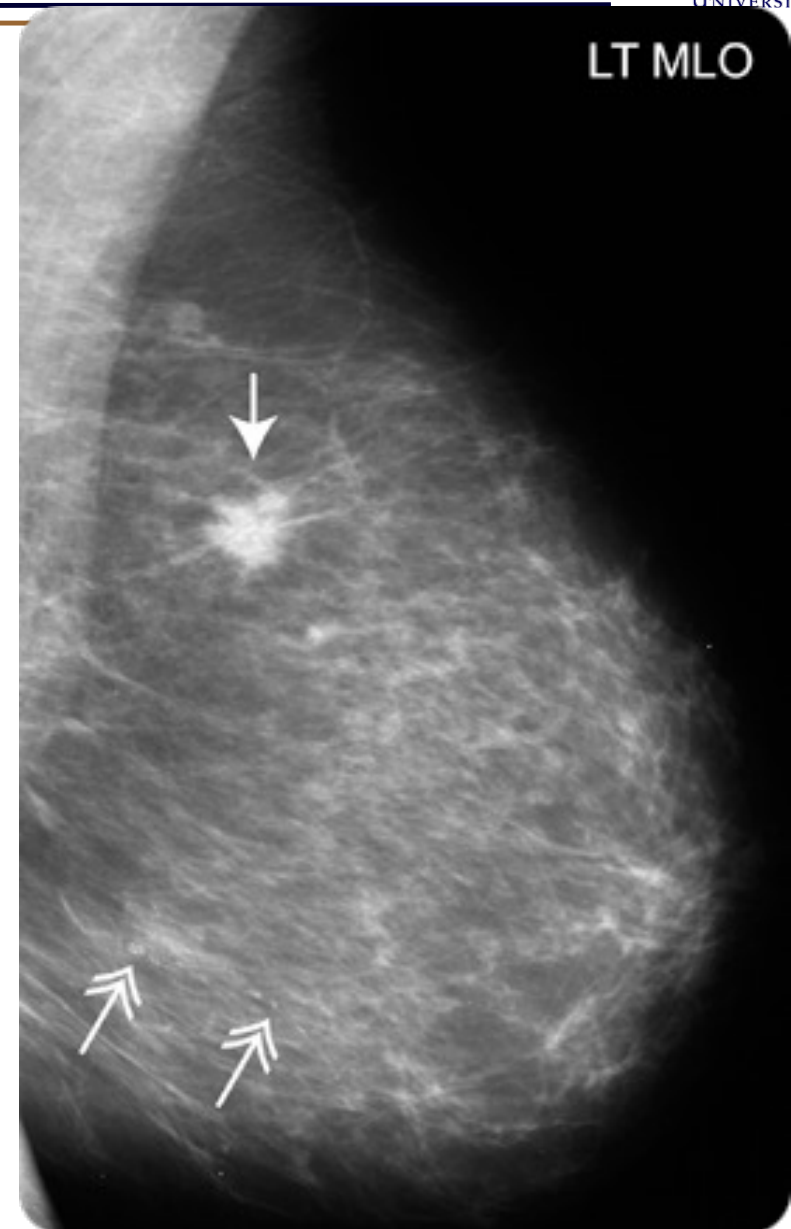

Blodkäril i hjärnan

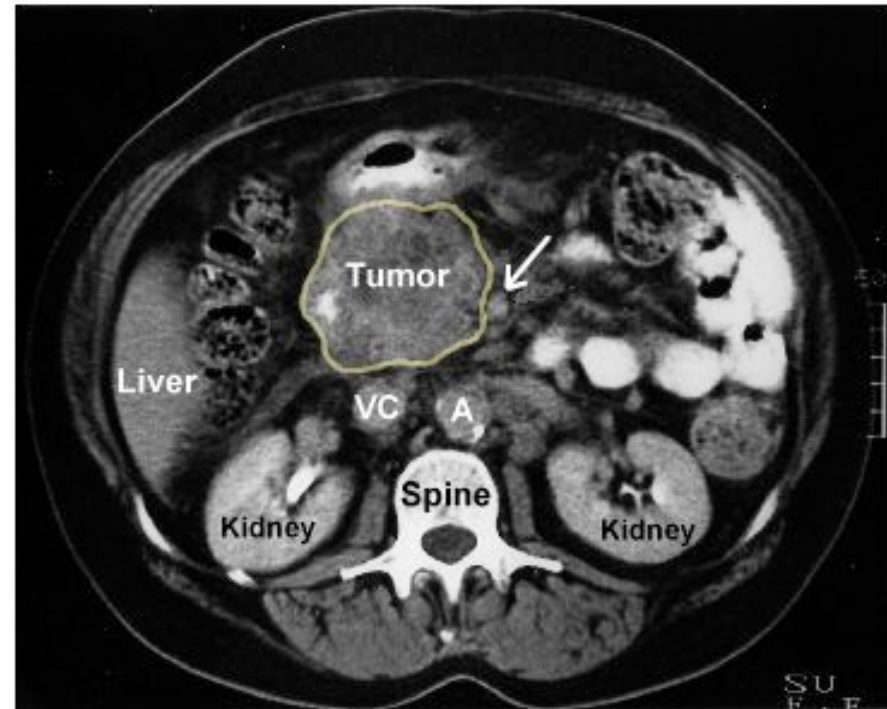

Fingerangiom

Mammografi

Datortomograf

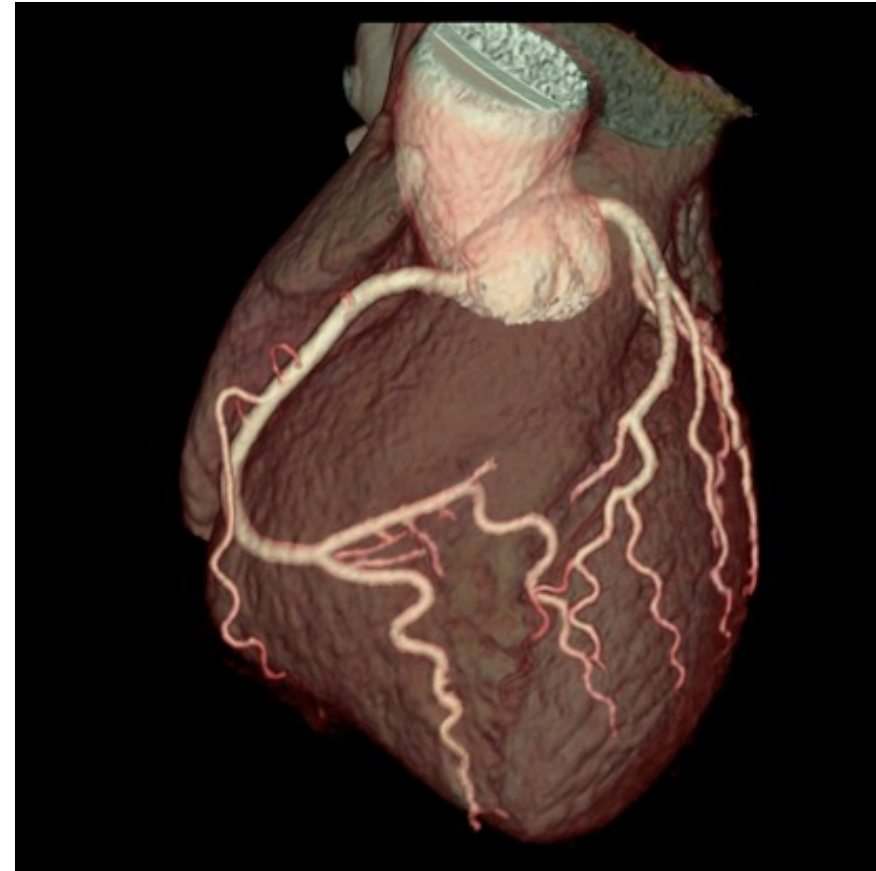

CT-bilder

https://www.youtube.com/watch?v=Prb5lcR8jqw&index=39&list=PLa0Del-3RpKxFkGY9sk7_0b_3Vf7495bj

CT-bilder

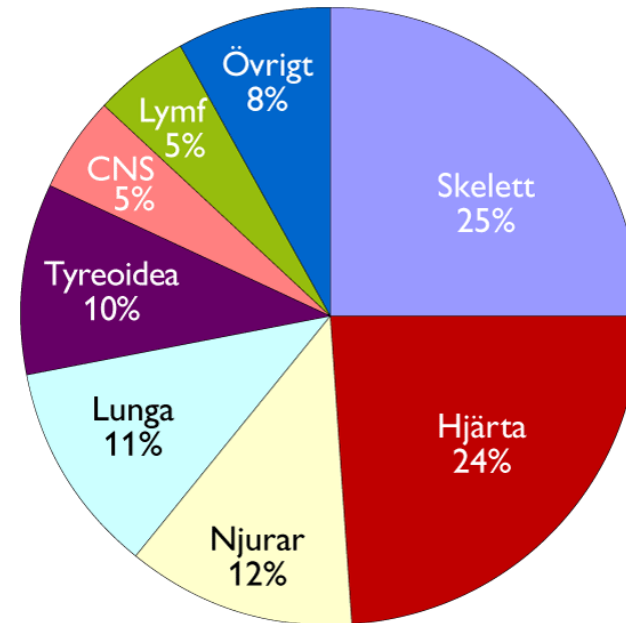

Diagnostik med isotoper

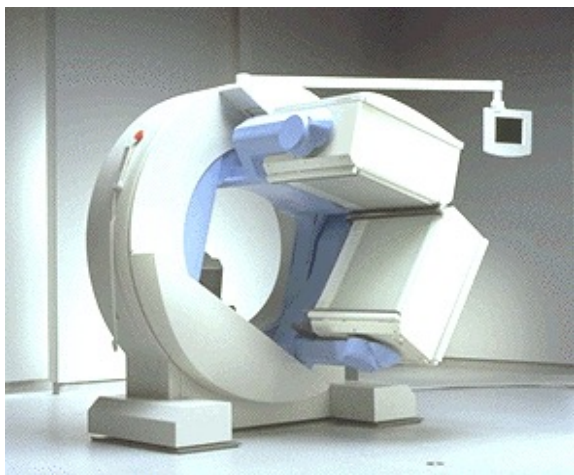

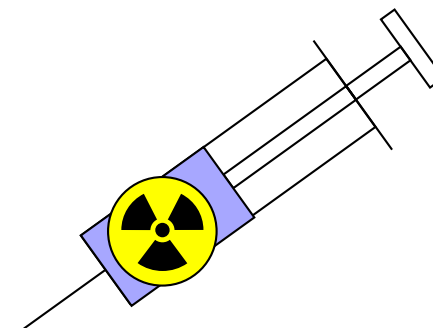
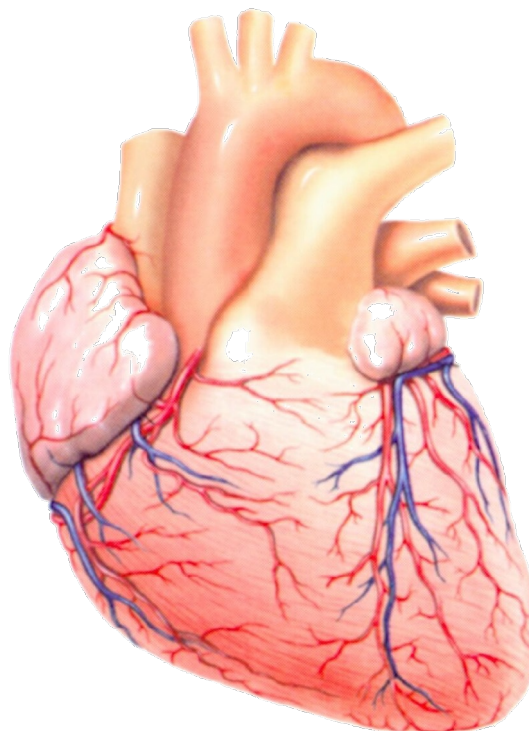
- Alla nukleärmedicinska undersökningar **avspeglar organfunktion, blodflöde eller metabolism** genom detektering av ett ökat eller minskat upptag av det givna radioaktiva läkemedlet.
- Scintillationskameran, vanligen kallad **gammakameran**, är det mest använda instrumentet för avbildning av aktivitetsfördelningen i ett organ inom nukleärmedicinsk diagnostik.

Vad behövs då för att få en bild?

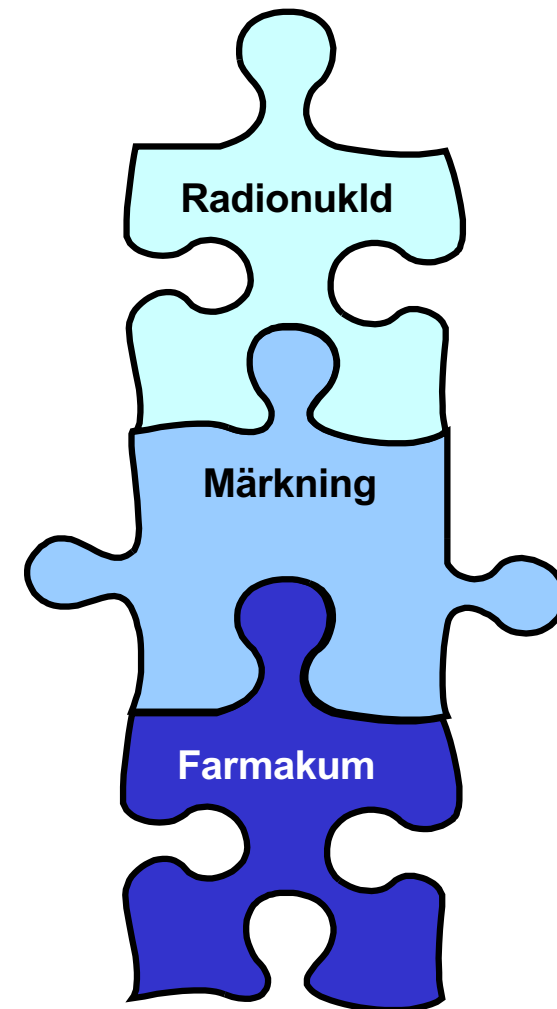
Scintillationskamera

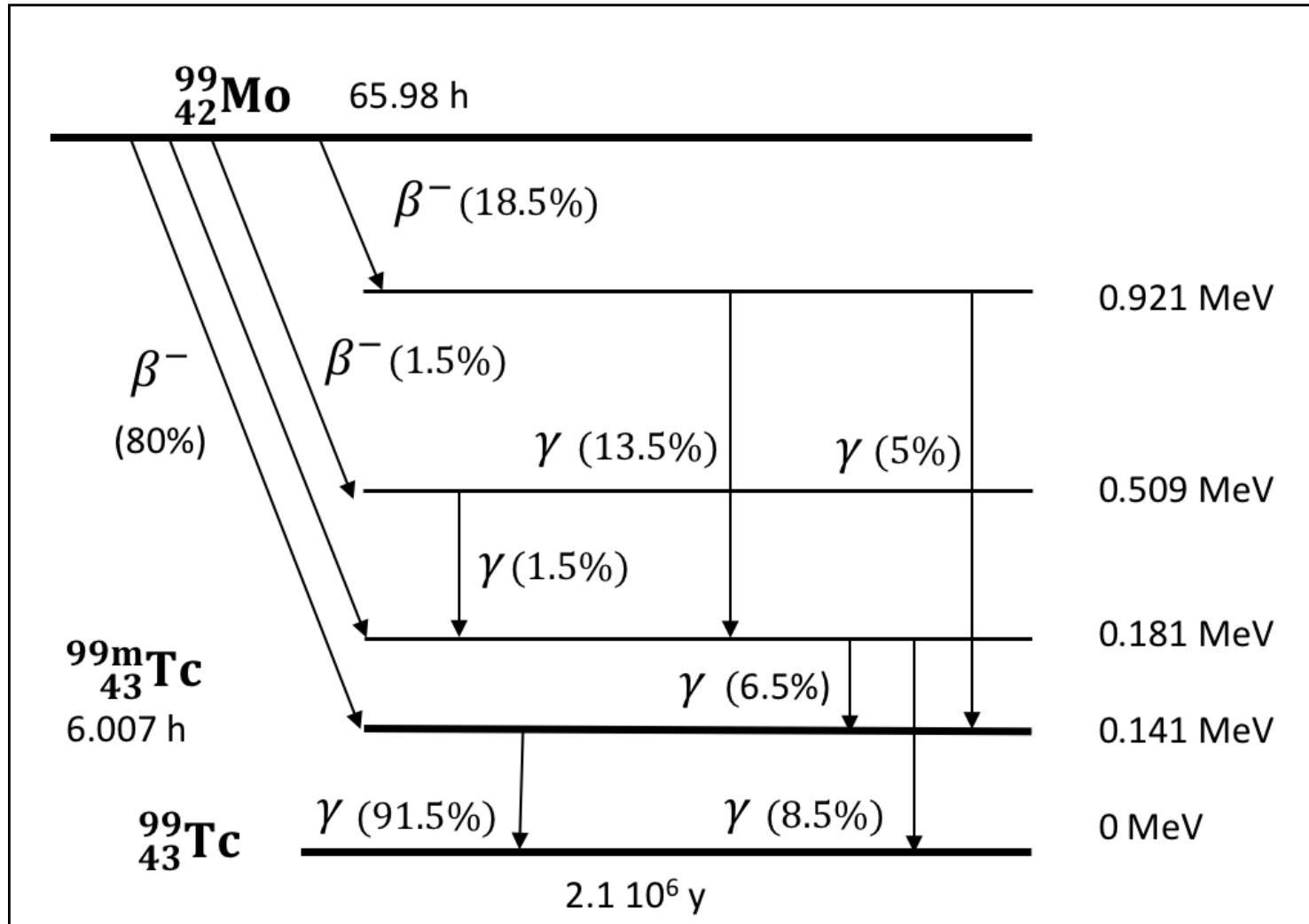
Radioaktivt spårämne
Radioaktivt läkemedel

- Radionuklid - strålning
- Läkemedel - biomolekyl
- "Klister" - märkningsmetod

$^{99}\text{Tc}^m$

Vanliga radionuklider

isotope	symbol	Z	$T_{1/2}$	decay	photons	β
Imaging:						
fluorine-18	^{18}F	9	110 m	β^+	511 (193%)	0.664 (97%)
gallium-67	^{67}Ga	31	3.26 d	ec	93 (39%), 185 (21%), 300 (17%)	-
krypton-81m	$^{81\text{m}}\text{Kr}$	36	13.1 s	IT	190 (68%)	-
rubidium-82	^{82}Rb	37	1.27 m	β^+	511 (191%)	3.379 (95%)
technetium-99m	$^{99\text{m}}\text{Tc}$	43	6.01 h	IT	140 (89%)	-
indium-111	^{111}In	49	2.80 d	ec	171 (90%), 245 (94%)	-
iodine-123	^{123}I	53	13.3 h	ec	159 (83%)	-
xenon-133	^{133}Xe	54	5.24 d	β^-	81 (31%)	0.364 (99%)
thallium-201	^{201}Tl	81	3.04 d	ec	69–83* (94%), 167 (10%)	-
Therapy:						
yttrium-90	^{90}Y	39	2.67 d	β^-	-	2.280 (100%)
iodine-131	^{131}I	53	8.02 d	β^-	364 (81%)	0.807 (100%)

LUND
UNIVERSITY

Gammakameran

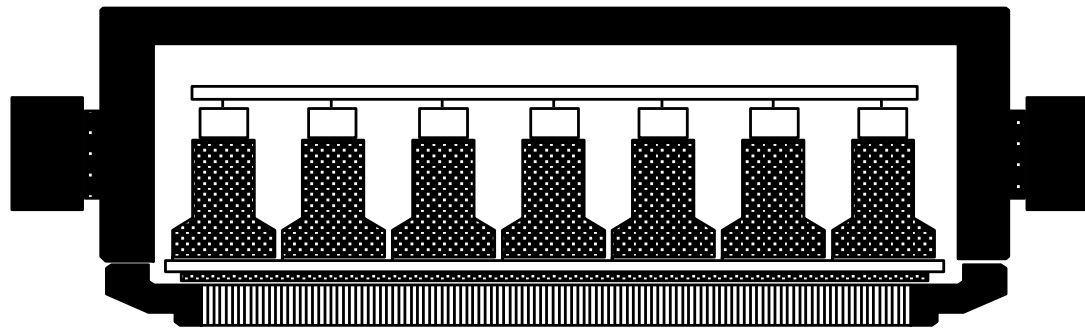

Scintillationskameran

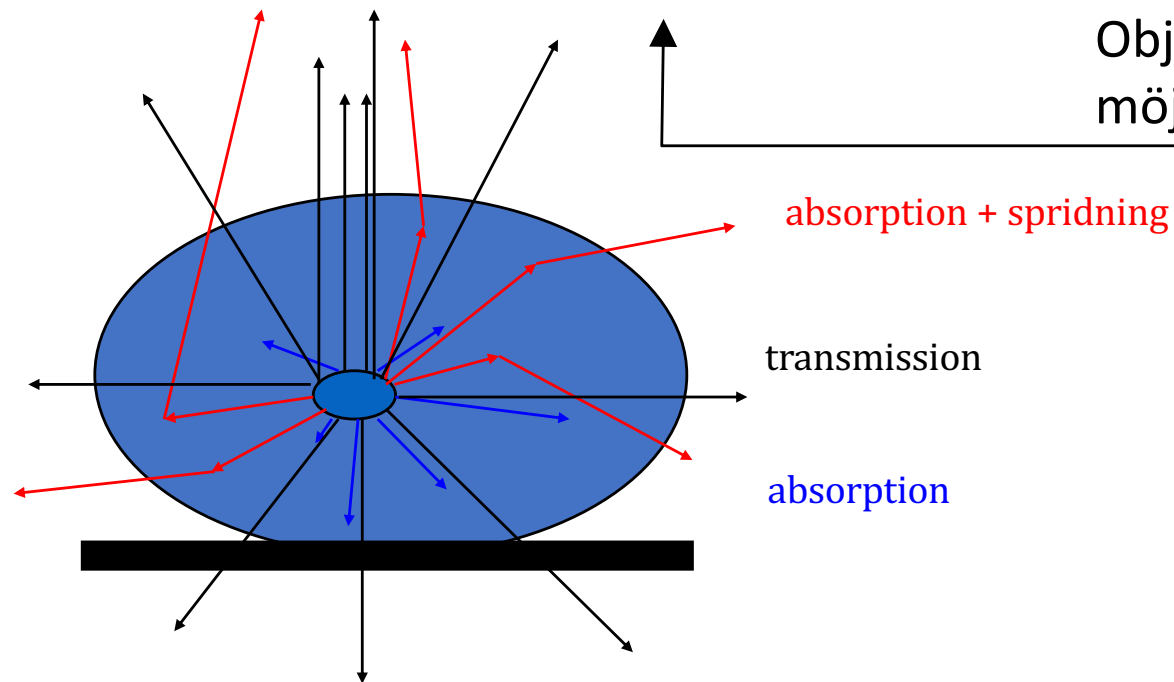
- ❑ Mäter fotoner från en radioaktiv fördelning i en patient
- ❑ Kan bestämma lokaliseringen
- ❑ Bilder speglar funktionen (ej morfologi)

Vad händer med strålningen i patienten?

Objektiv som möjliggör en bild

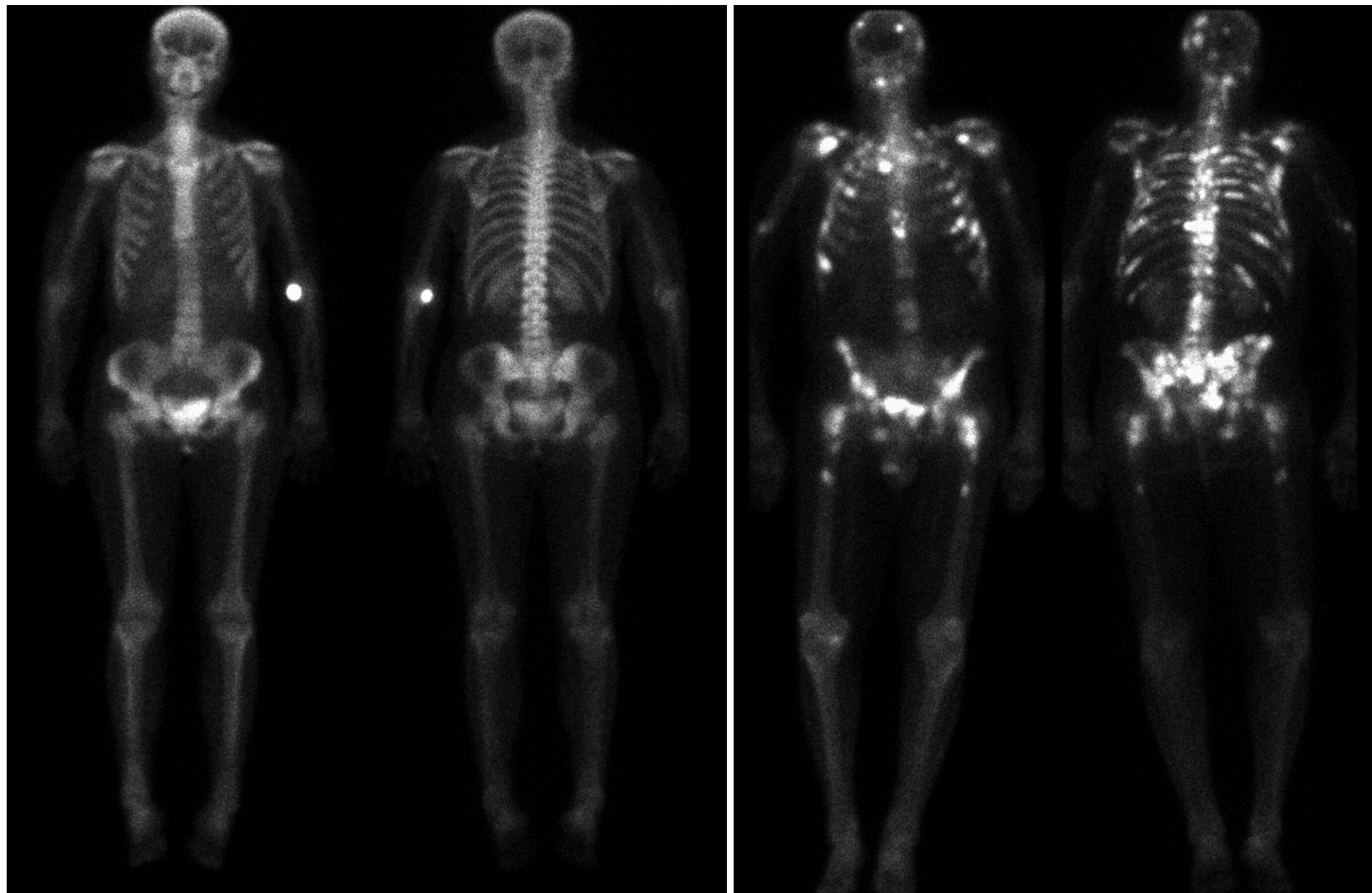
Exempel på planar bild – skelett scintigrafi

Substans som söker sig
till skelettet

Högra bilderna tagna
i ett tidigt skede då
mycket av substansen
fortfarande finns
i blodet

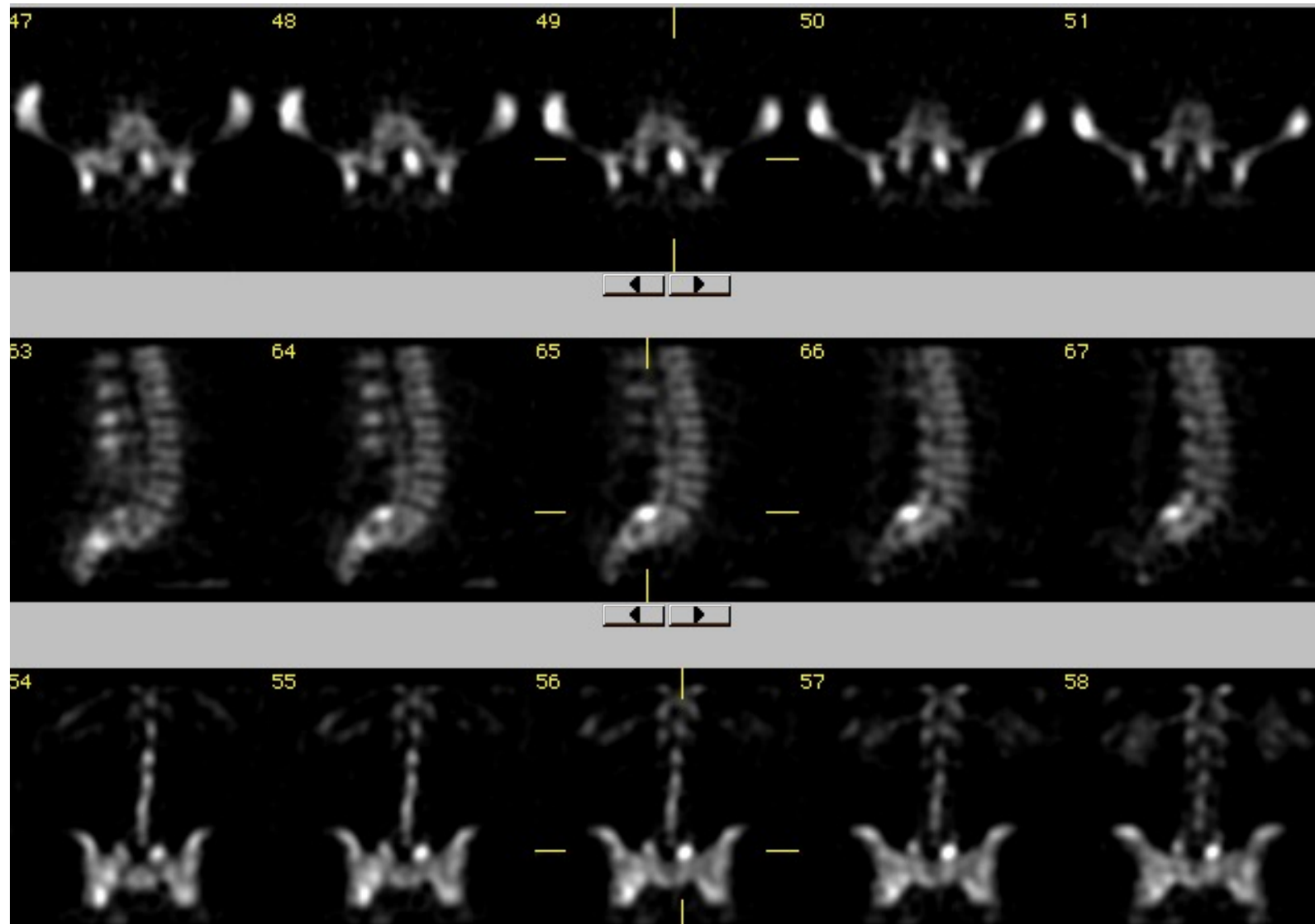
Skelettscintigafi

Normalt skelettscintigafi

Metastasering från prostatacancer

Skelettscintigrafi – Tomografi (SPECT)

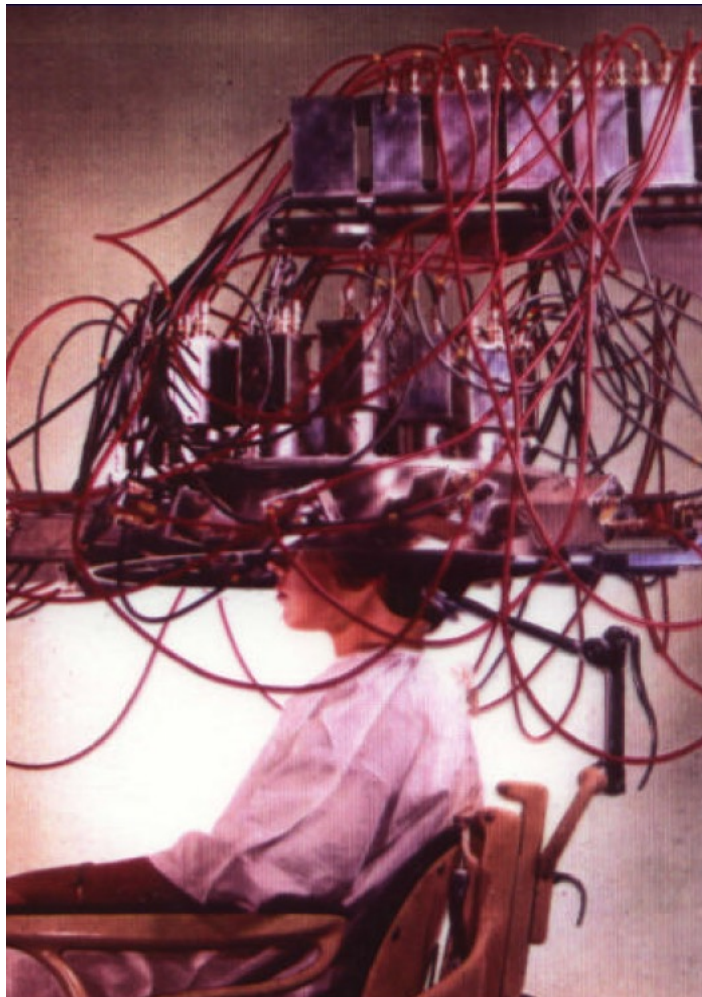
PET – Positron Emissions Tomografi

PET - system

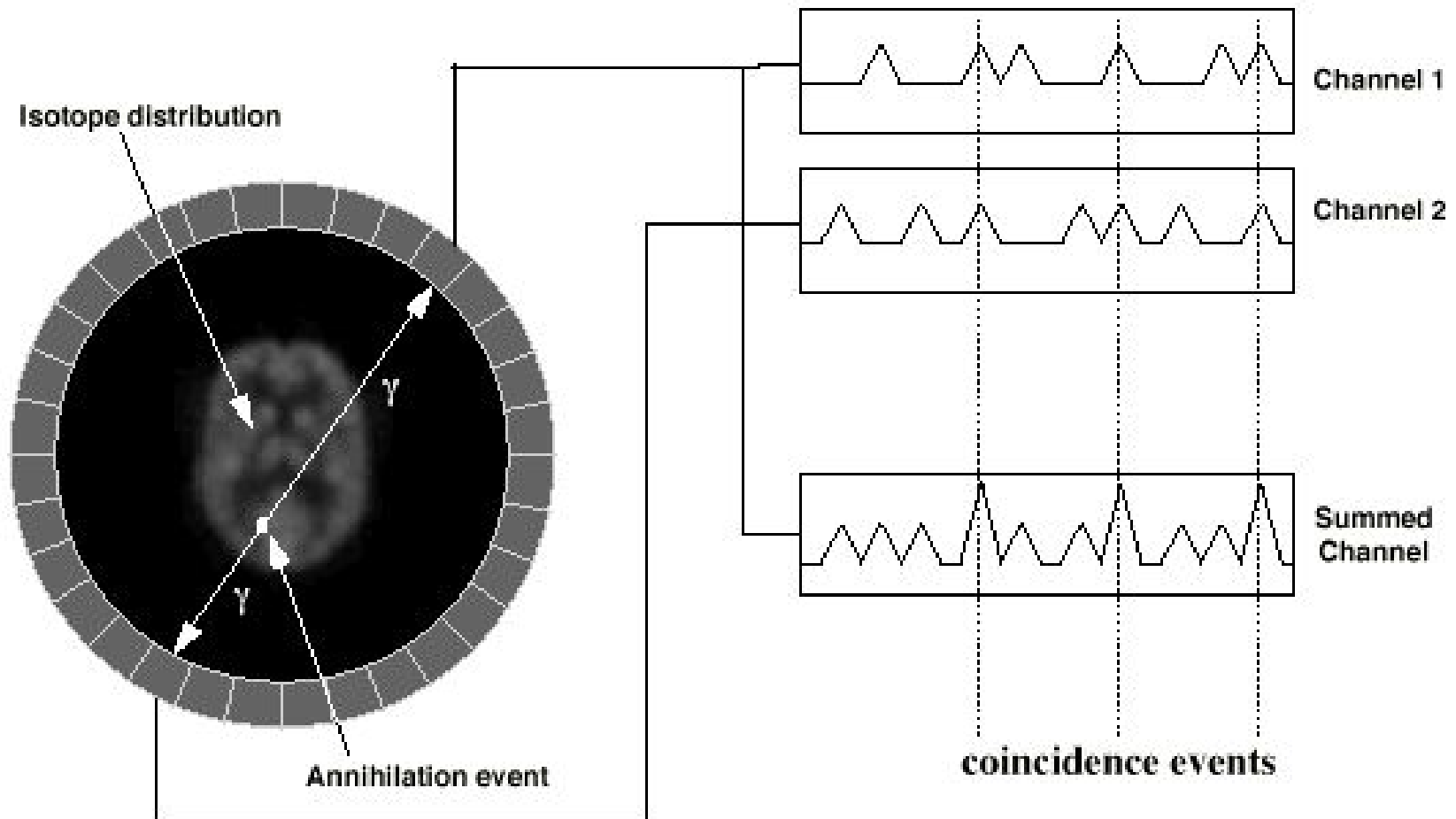
Tidigt experiment PET system

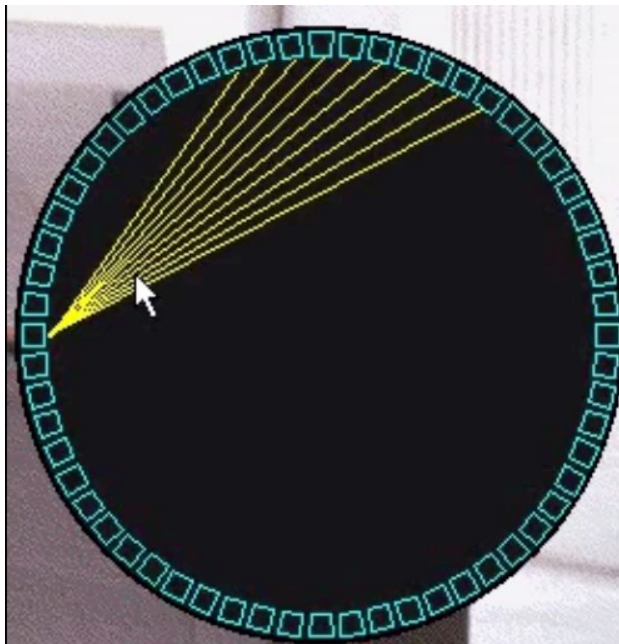
Modernt PET system

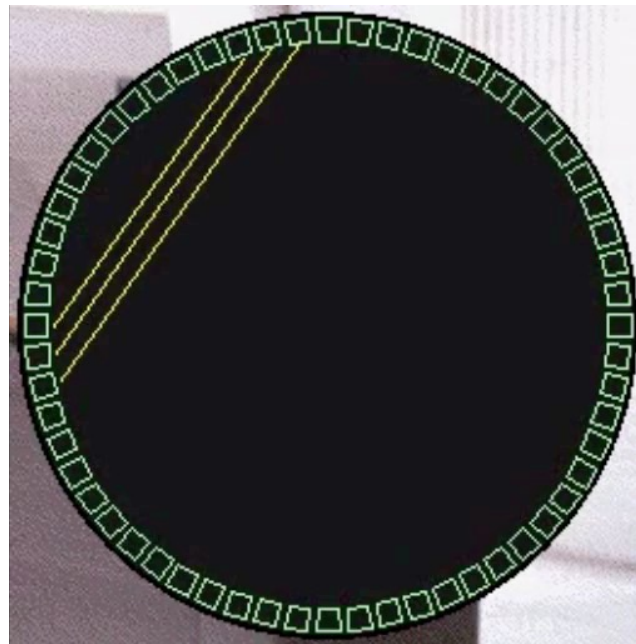
Koincidensmätning

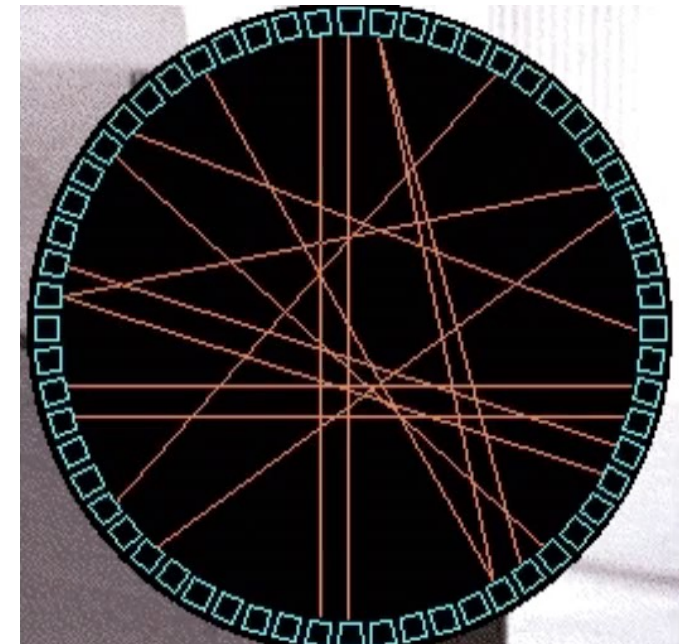
Grundläggande princip - PET

Koinsidensmätningar

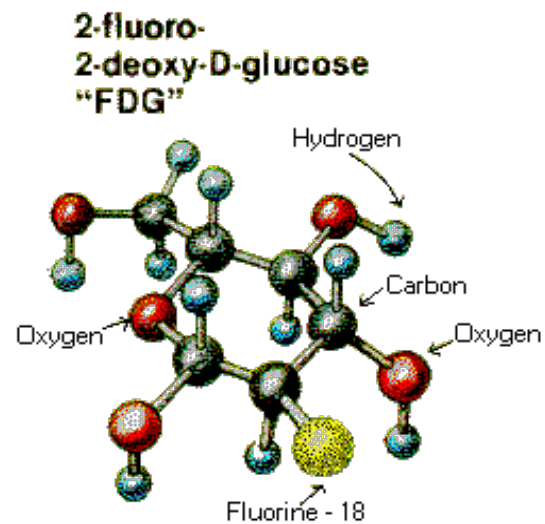

Omstrukturering

Bildrekonstruktion

Tumörceller gillar socker...

Radioaktivt
märkt glukos

Bild framifrån

Bild från vänster sida

Cancer i lymfsystemet
(Hodgkins lymfom)

Cytostatikabehandling

Före behandling

3 veckor efter behandling

6 veckor efter behandling

Hybridsystem

Hybridsystem

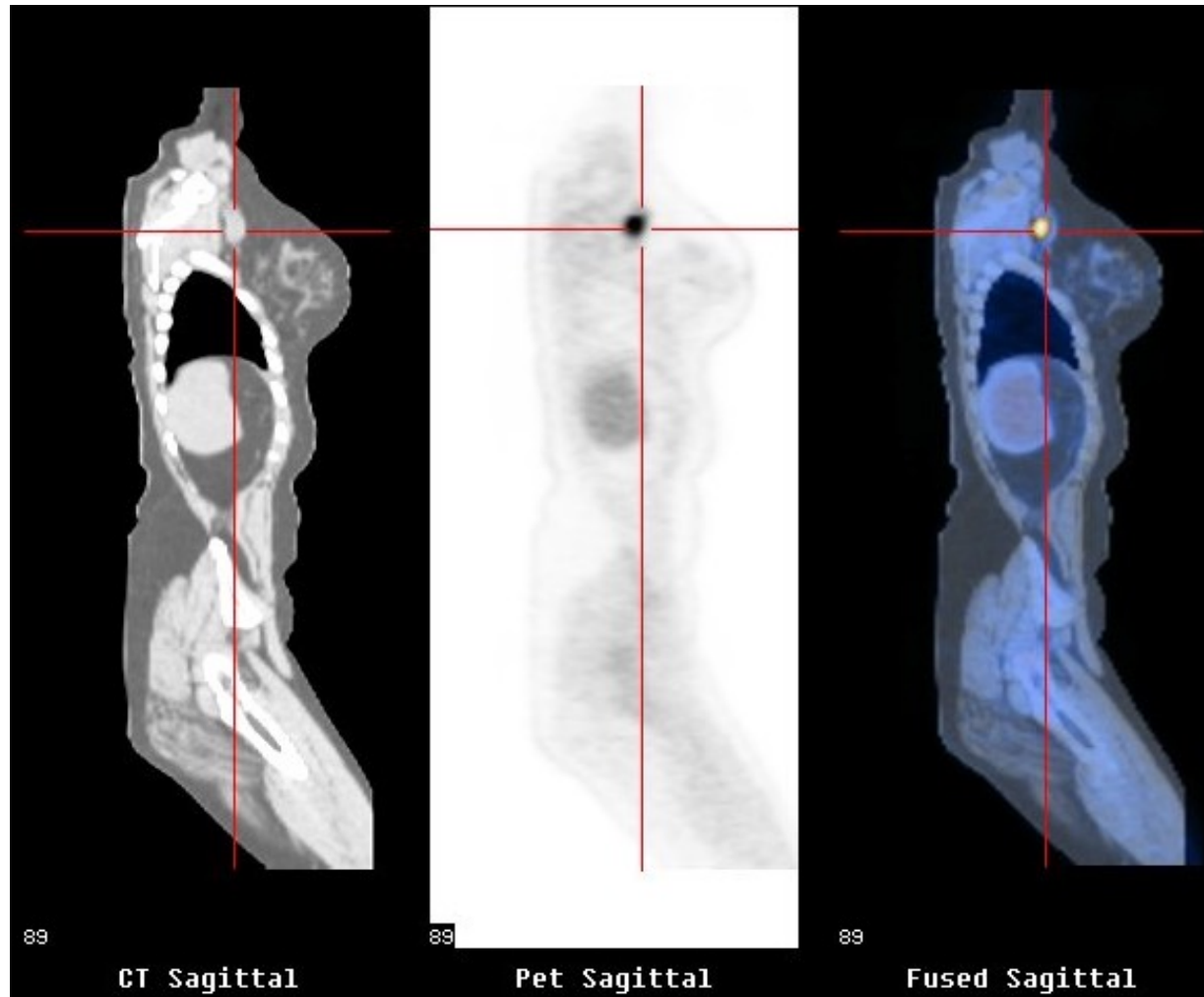
PET/CT

SPECT/CT

PET/CT

Strålbehandling

Var tredje svensk får cancer

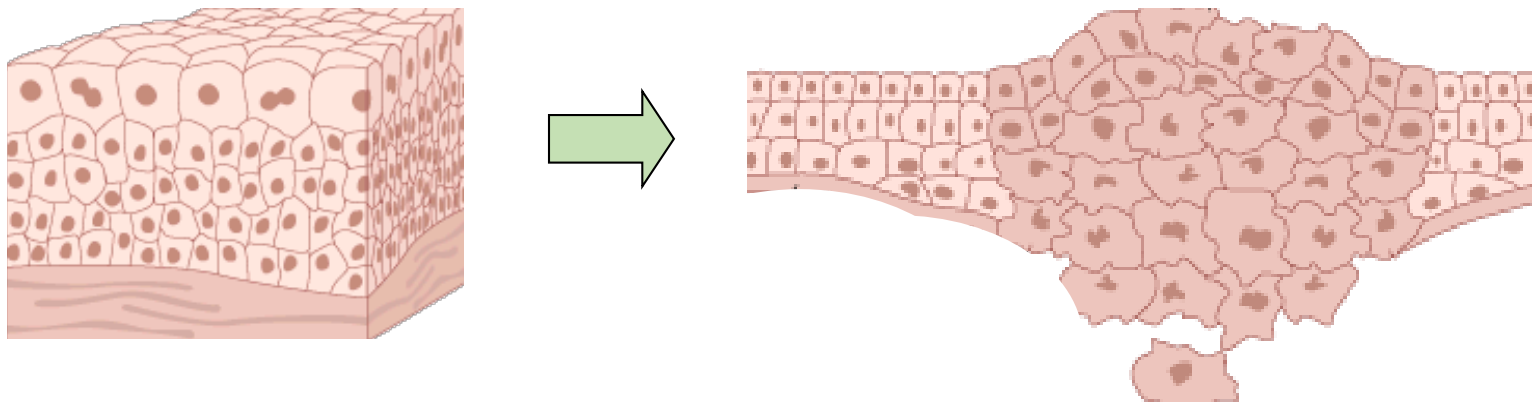
- hälften behandlas med strålterapi

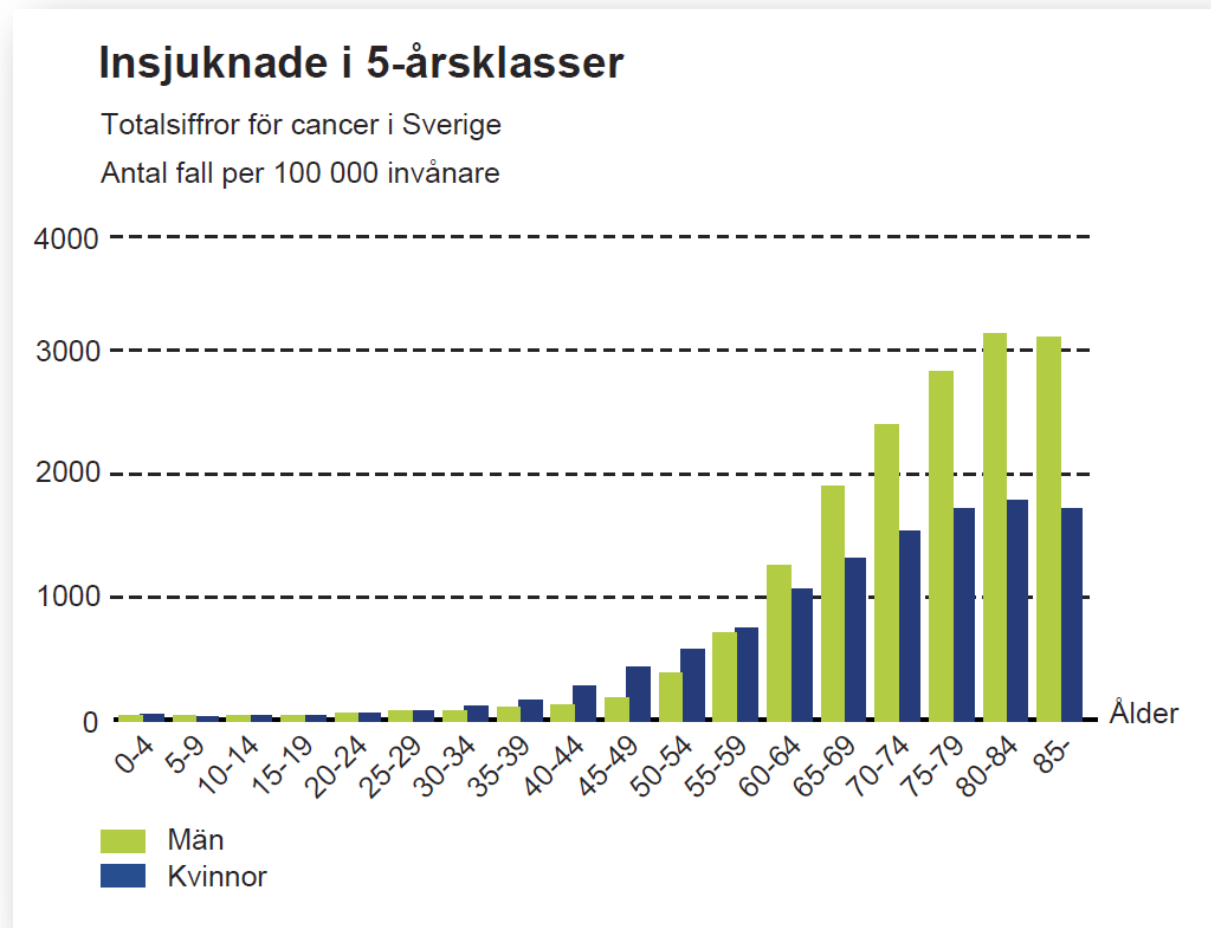
Cirka 100 svenskar per dag får cancer

- ❑ Livsstilsfaktorer
- ❑ Miljöföroreningar / miljögifter
- ❑ Ärftliga faktorer
- ❑ Virus (humant papillom virus, HPA)
- ❑ Joniserande strålning
- ❑ ?

Prostatacancer	37 %
Bröstcancer	30 %
Tjocktarm	15 %
Lungcancer	13 %

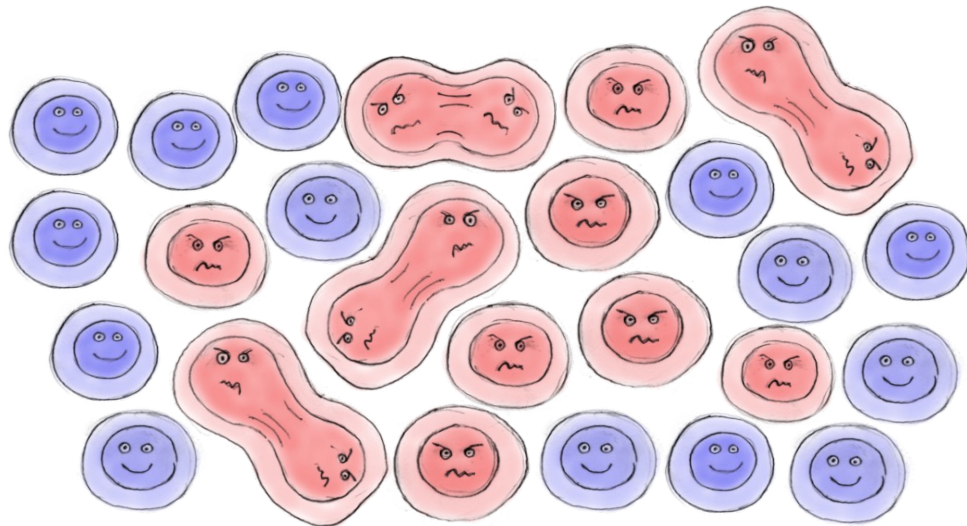
Cancer är en ålderssjukdom

www.cancerfonden.se (2009)

Hur botas cancer med strålbehandling?

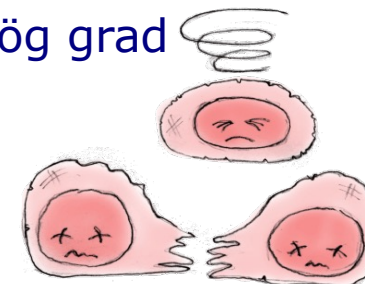

Strålning ger skador
på arvsmassan (DNA)

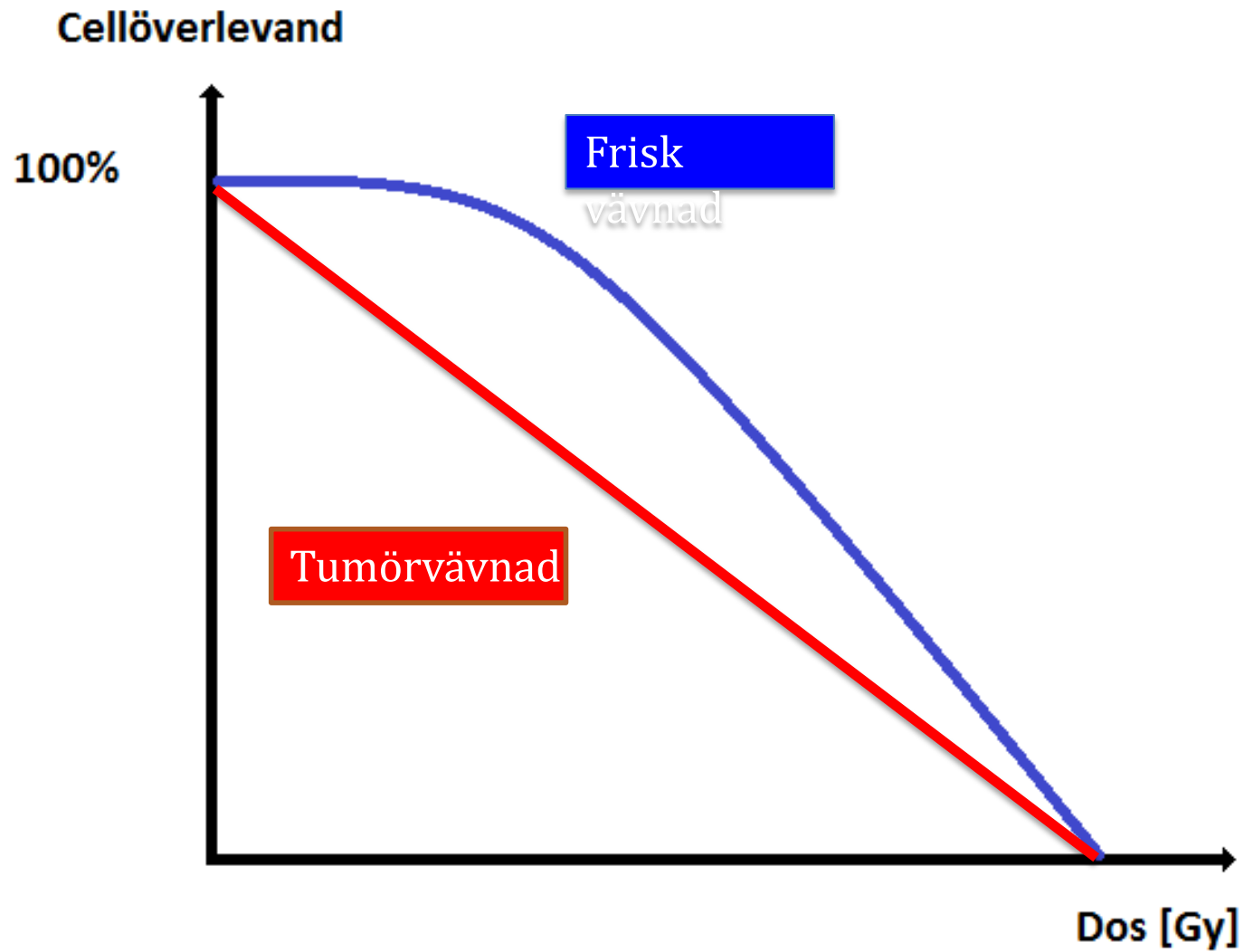
Normala celler reparerar en DNA-skada i hög grad

Tumörceller reparerar en DNA-skada i låg grad

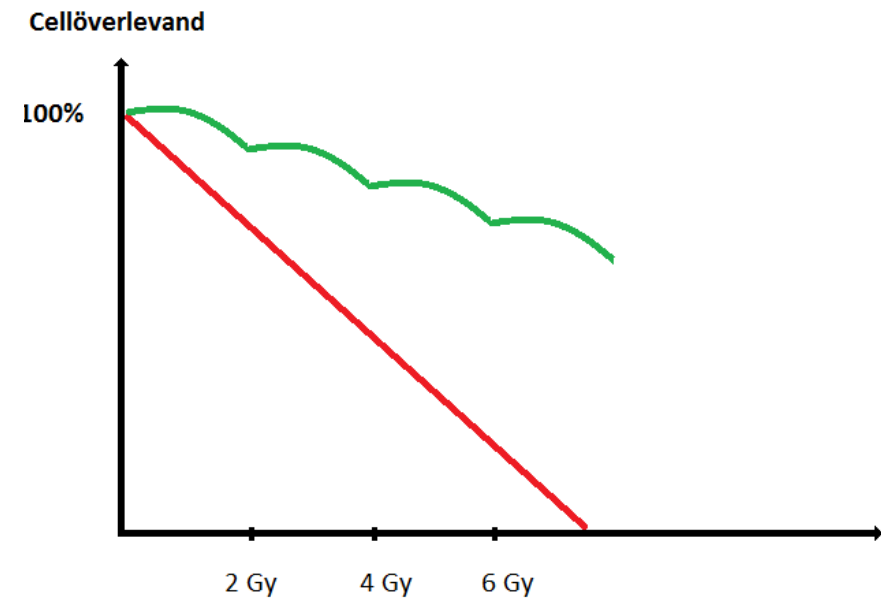
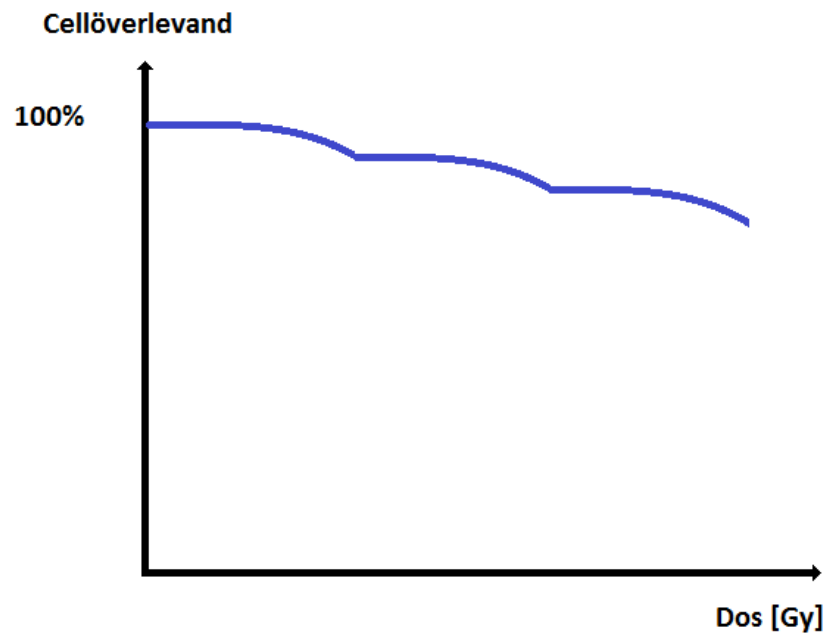
Dosering med en daglig stråldos under 5-7 veckor är effektivast för att slå ut tumören och skonsammast för den friska vävnaden – fraktionerad strålterapi.

Cellöverlevnad

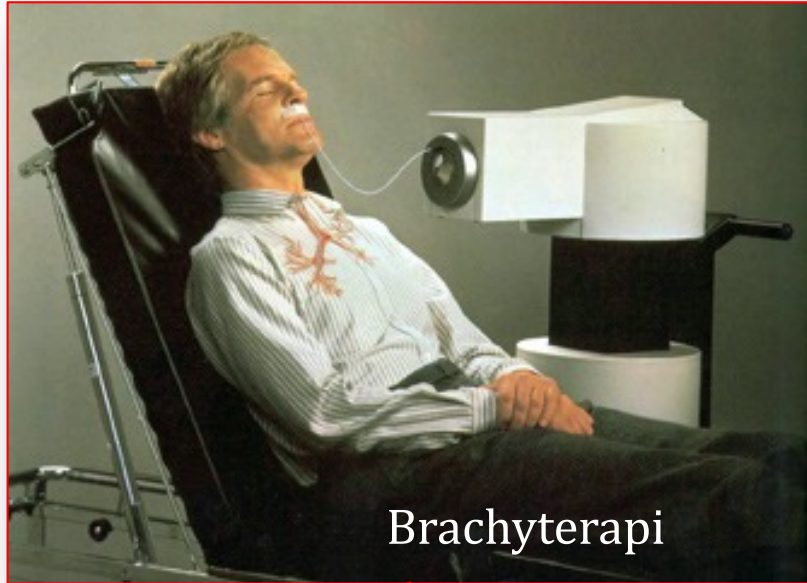

Fraktionering av dosen

Skuldran upprepas – friska celler hinner repareras!

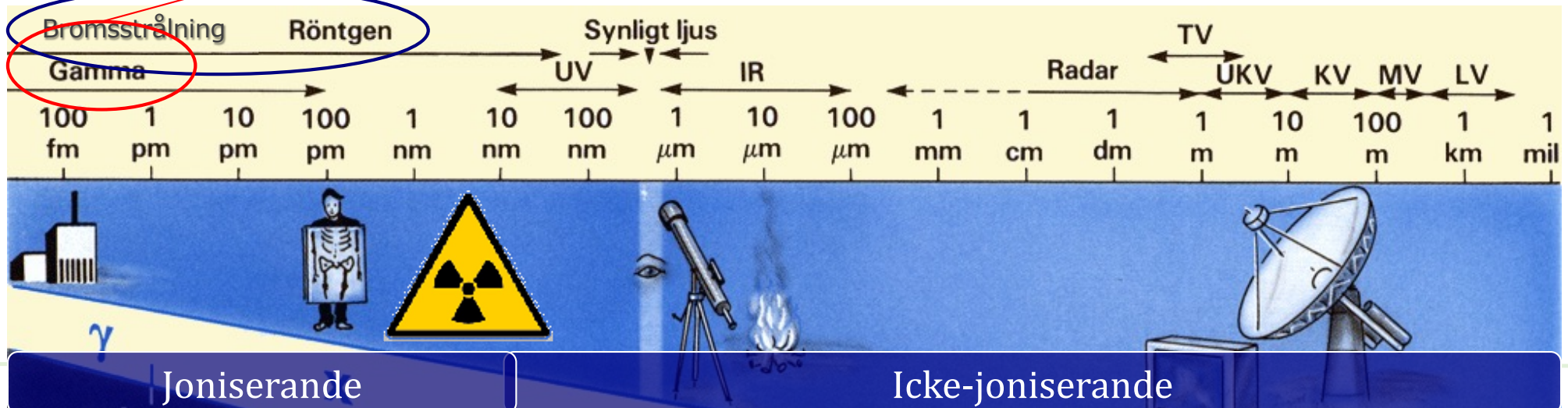
Strålbehandling

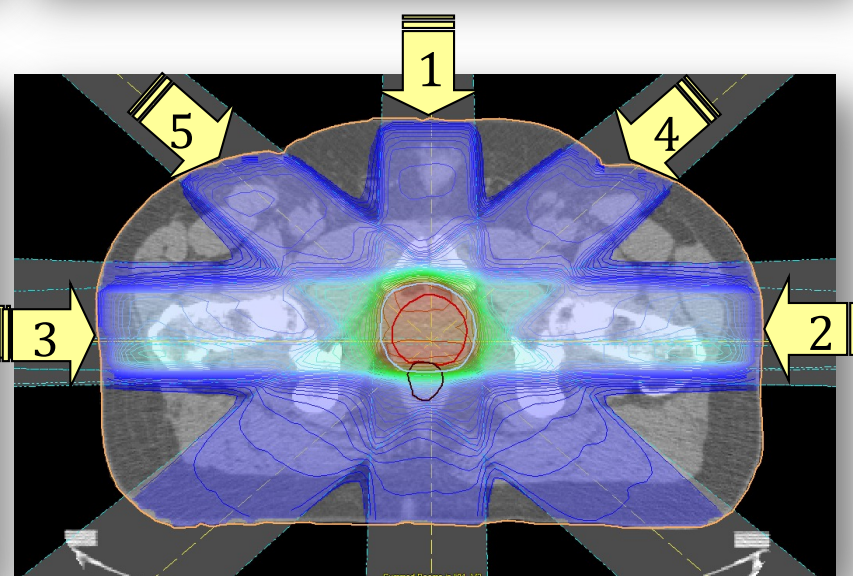
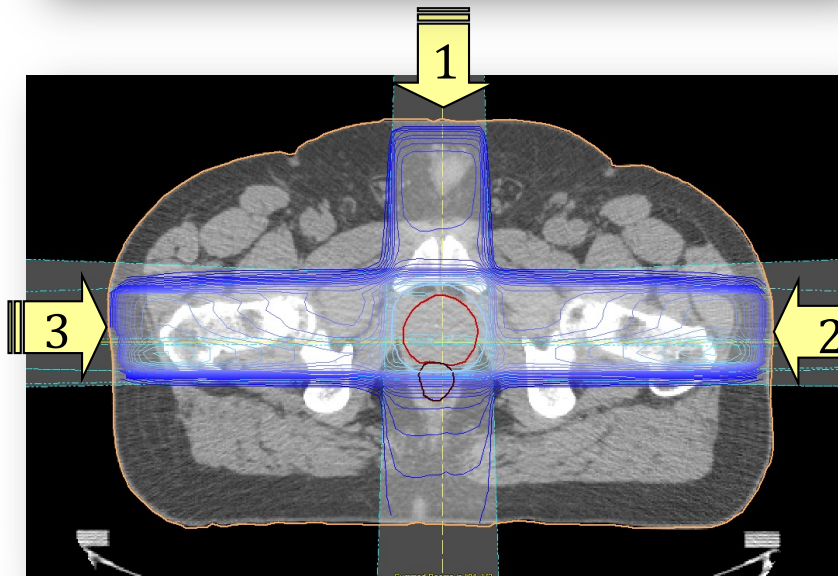
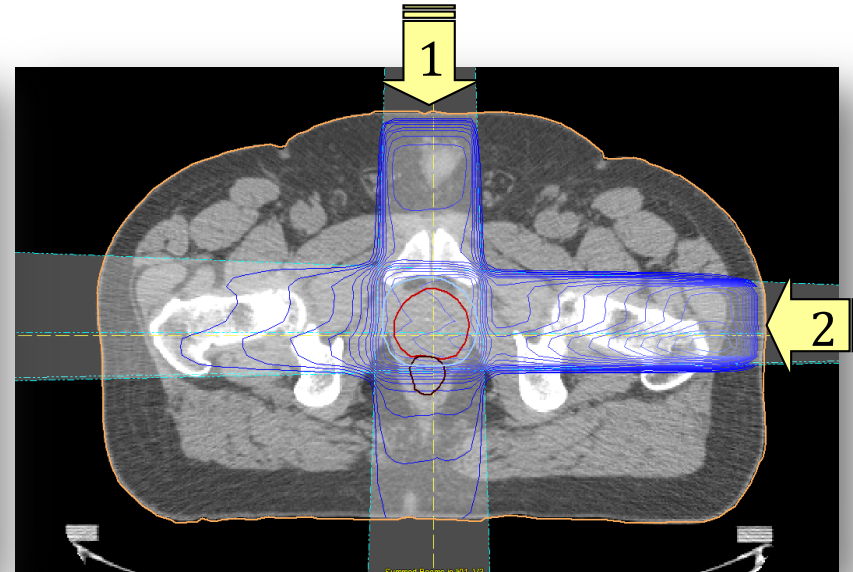
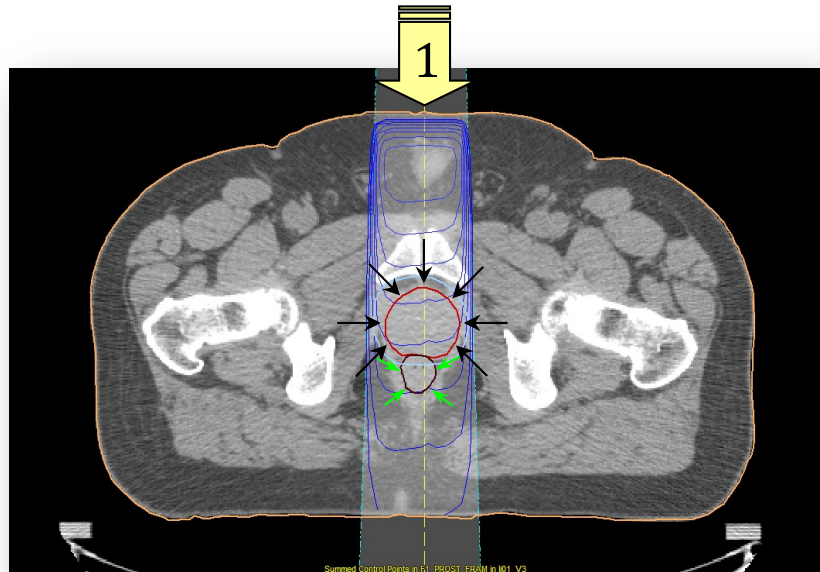
Linjäraccelerator med inbyggd röntgen

4-18 MV röntgenstrålning

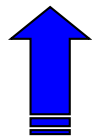
Dosplanering

Strålbehandlingsprocessen

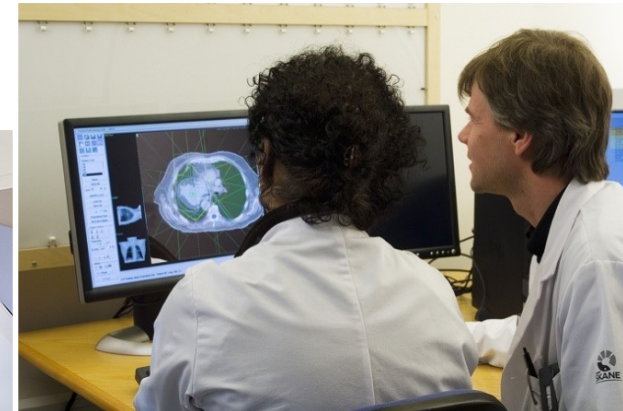
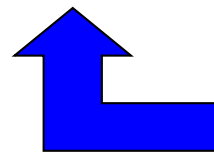
Skiktröntgen (CT)

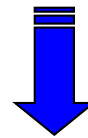
Fixation

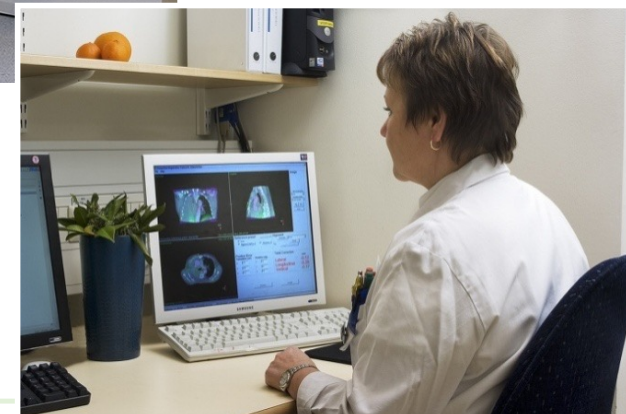
Behandling

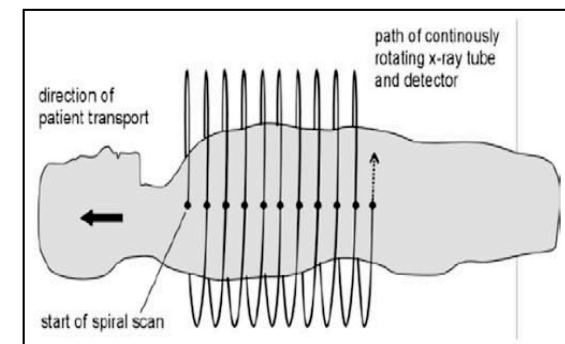
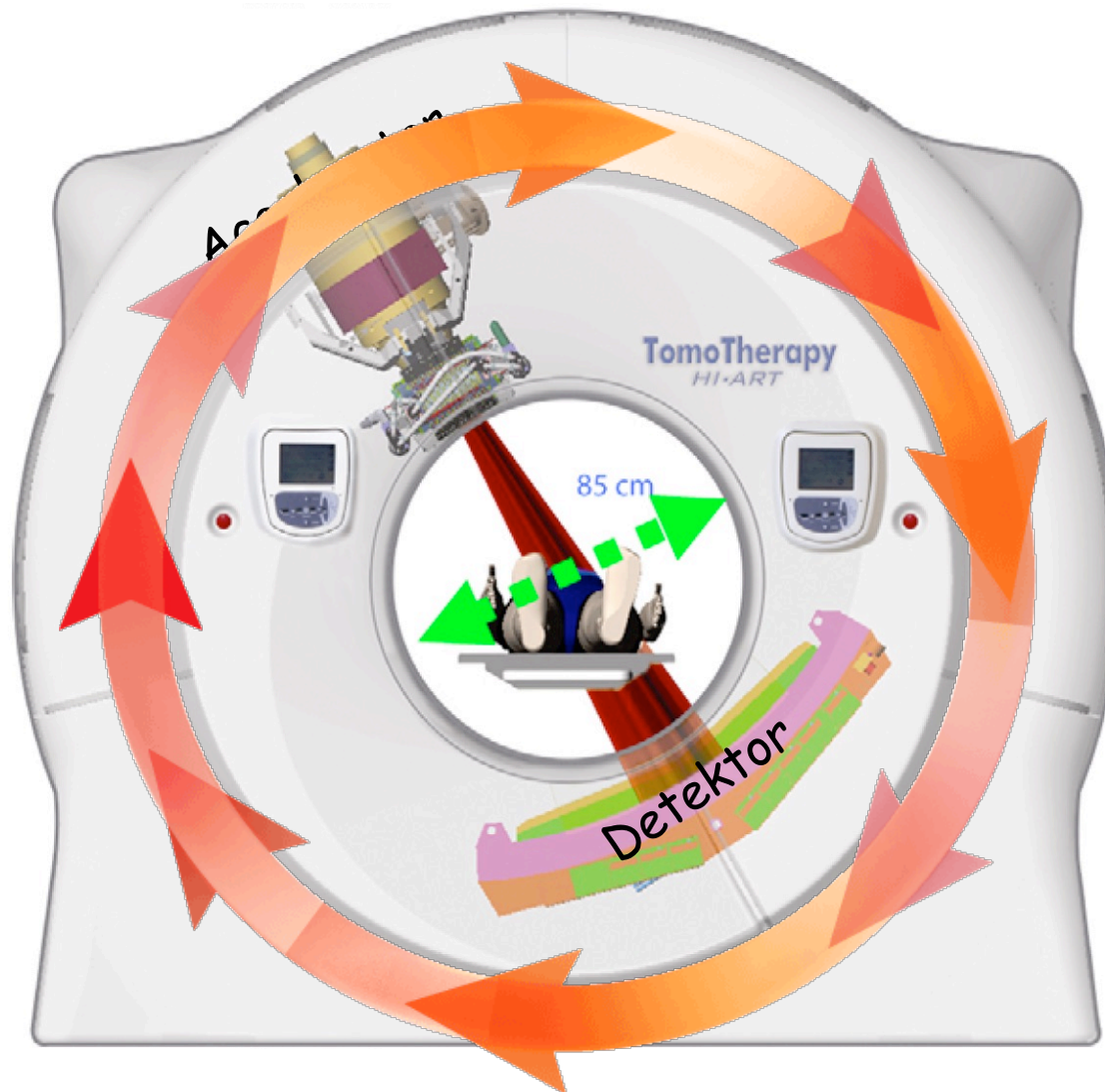
Inritning av tumör
och riskorgan
Dosplanering

Verifikation

Tomoterapi – en ny typ av strålbehandlings-maskin

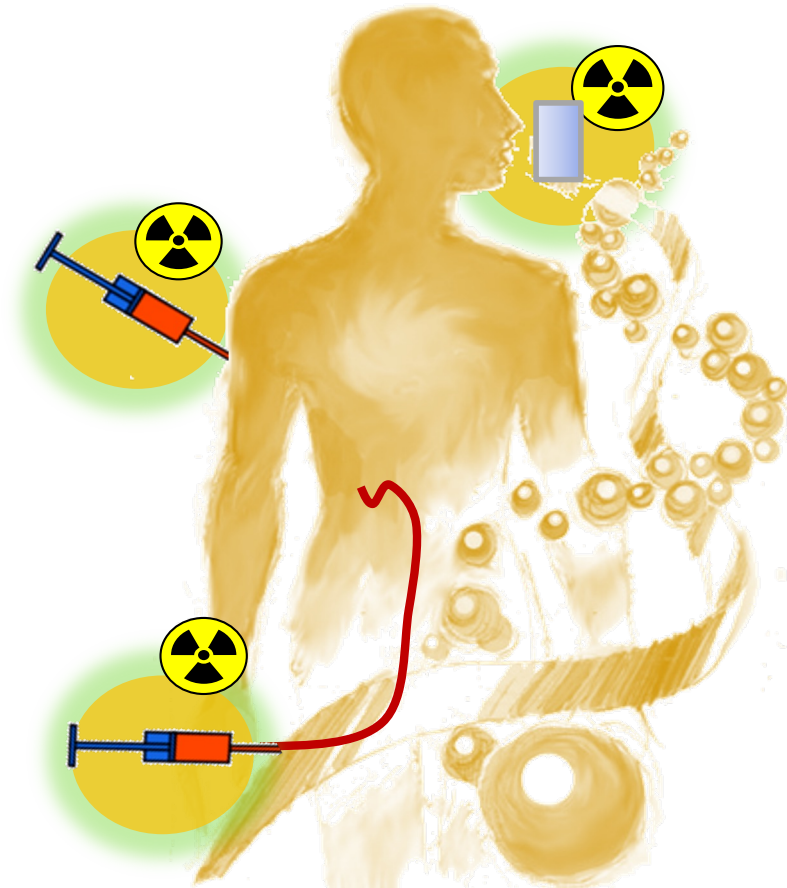

LUND
UNIVERSITY

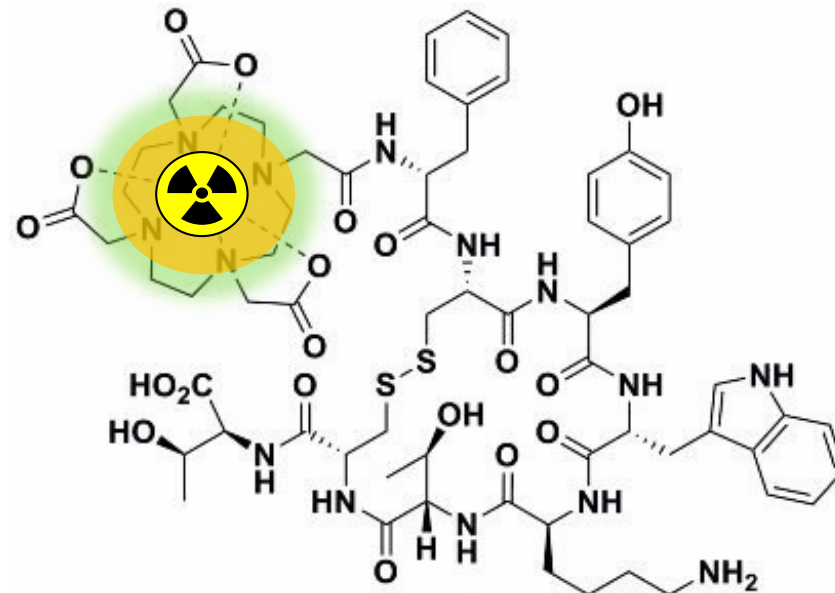
Radionuklidbehandling

Använder läkemedel som är märkta med radionuklider

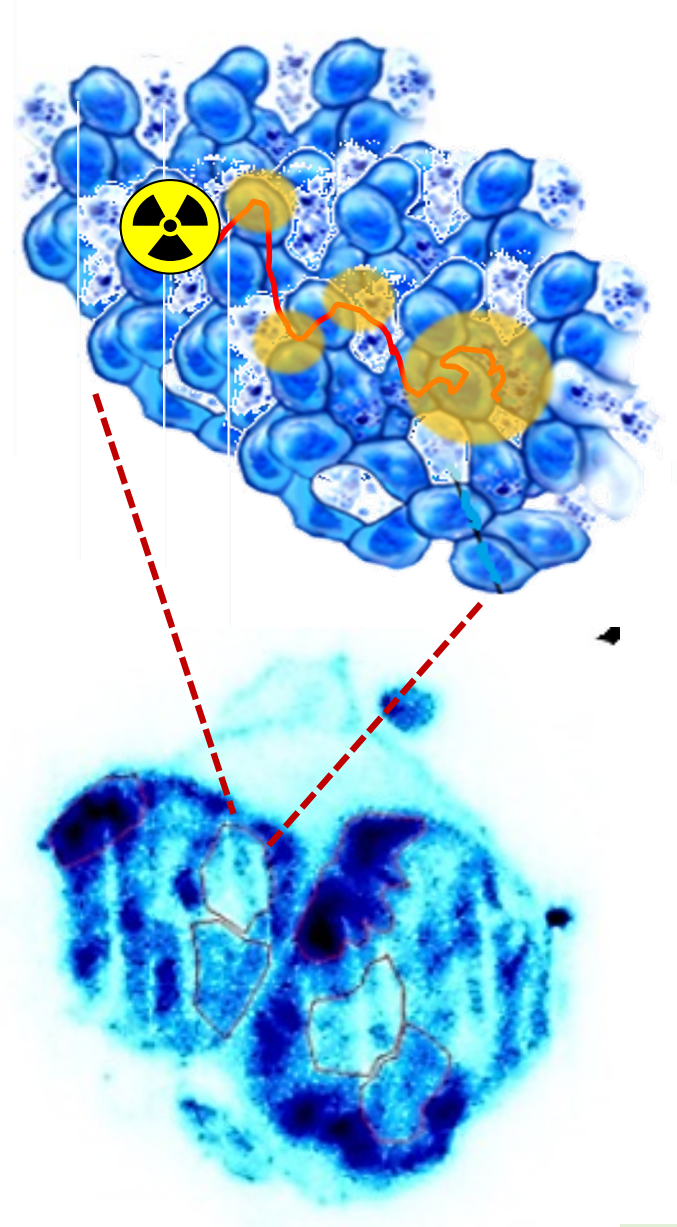

Radionuklider:

^{131}I , ^{177}Lu , ^{90}Y , ^{166}Ho ,
 ^{153}Sm , ^{89}Sr , ^{223}Ra

avger partiklar vid
radioaktivt sönderfall:

- β^- particles
(electrons)
- α particles (Helium
nuclei)

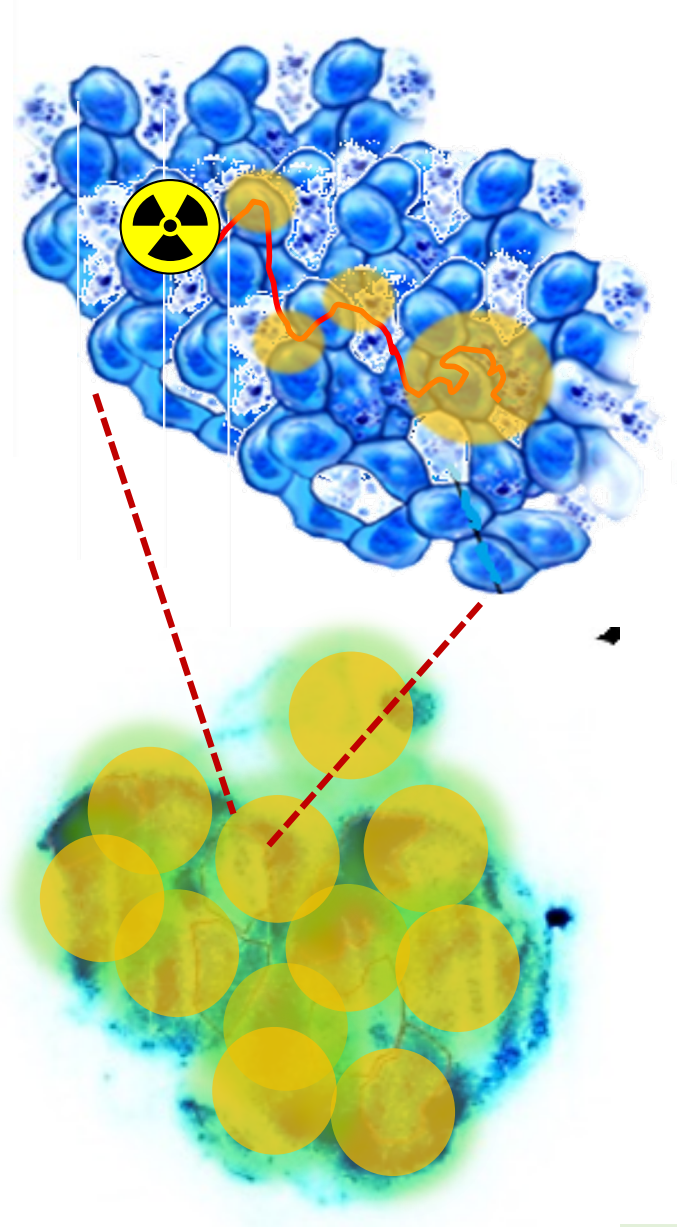

Radionuklider:

^{131}I , ^{177}Lu , ^{90}Y , ^{166}Ho ,
 ^{153}Sm , ^{89}Sr , ^{223}Ra

avger partiklar vid
radioaktivt sönderfall:

- β^- Partiklar
(Elektroner)
- α Partiklar (Helium
kärnor)

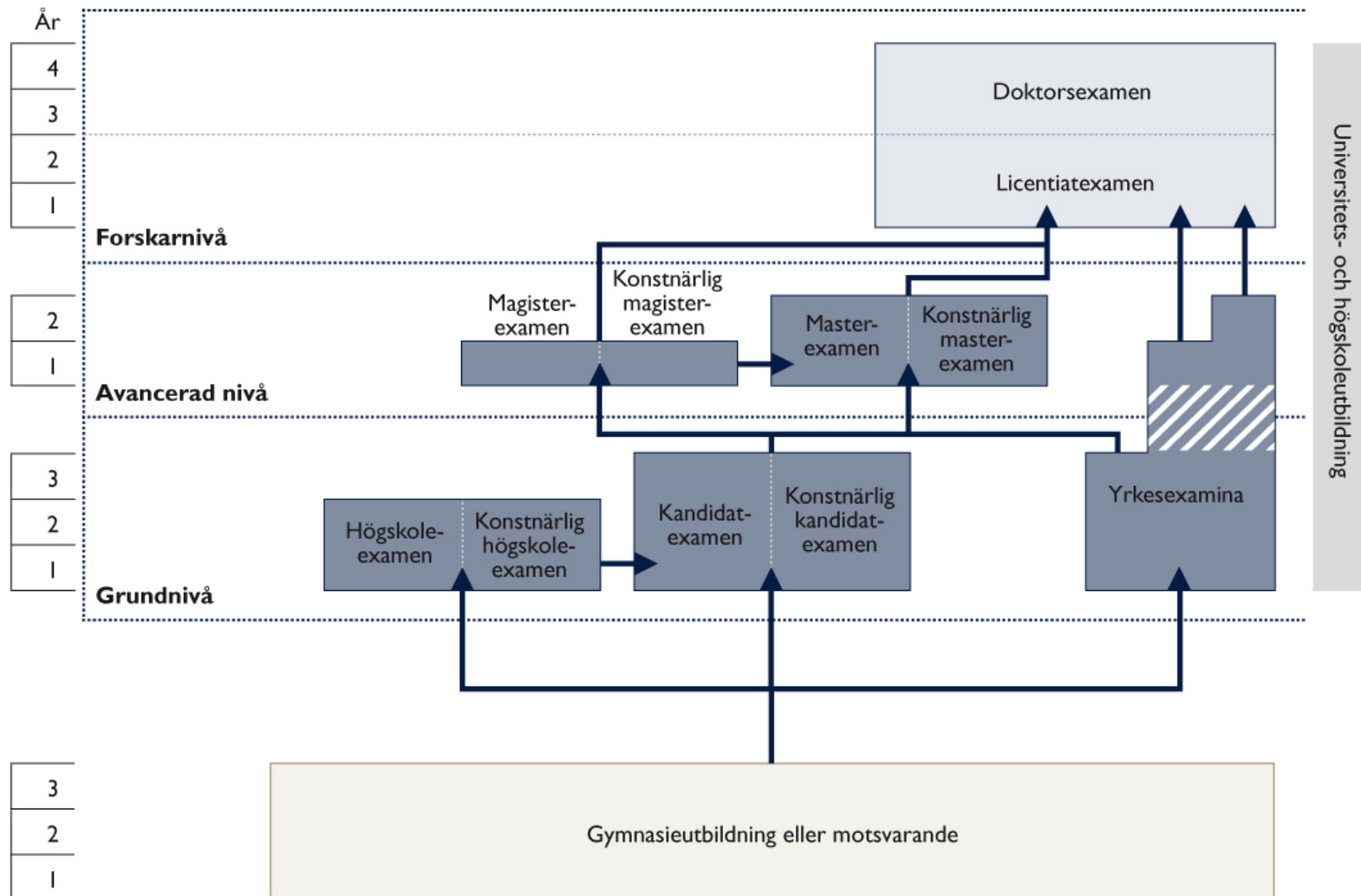

LUND
UNIVERSITY

Sjukhusfysikerutbildningen

Det svenska högskolesystemet (Bologna 2007)

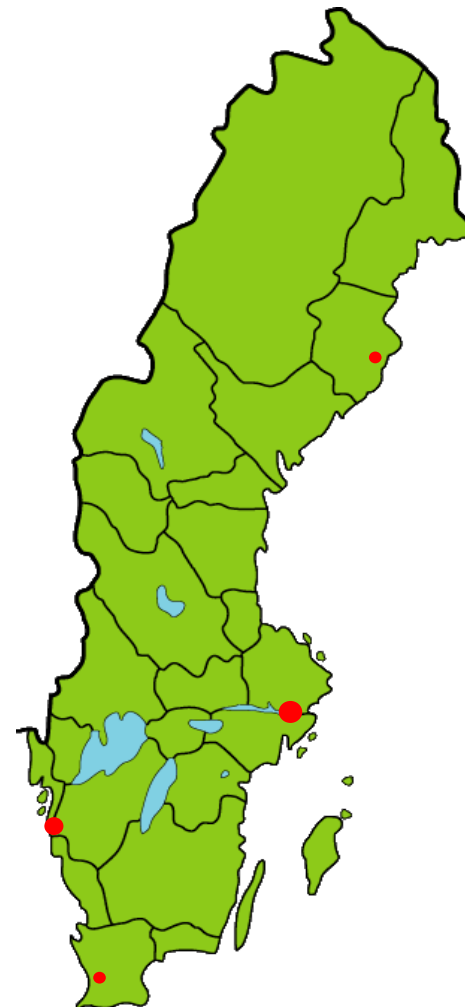

Det svenska högskolesystemet (Bologna 2007)

□ Fyra lärosäten har examensrätt:

- Umeå universitet i samarbete med Norrlands universitetssjukhus
- Stockholms universitet i samarbete med Karolinska universitetssjukhuset
- Göteborgs universitet i samarbete med Sahlgrenska Universitetssjukhuset
- Lunds universitet i samarbete med Skånes universitetssjukhus (Lund/Malmö)

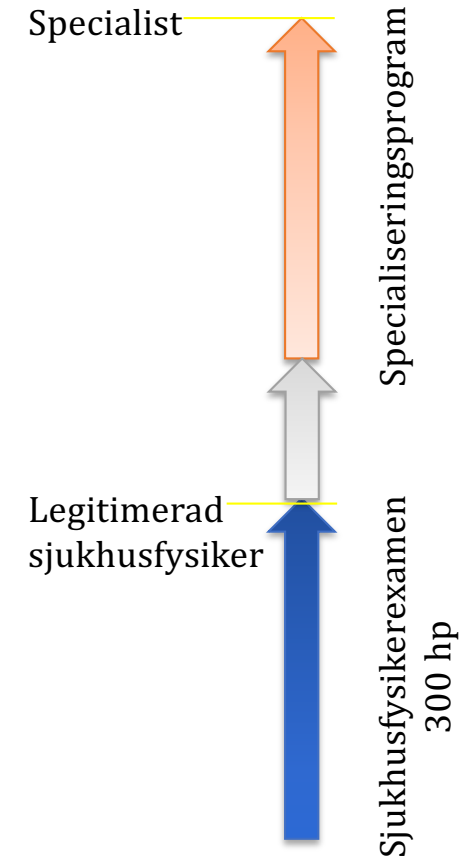

	Höstterminen	Vårterminen				
Läsår 1	Allmän fysik (FYSA01) <i>Mekanik och elektromagnetism. Vågor, energi och kvantfysik. Experimentella seminarier.</i>	Matematik (MATA21/MATA22/NUMA01) <i>Envariabelanalys. Lineär algebra. Beräkningsprogrammering.</i>				
Läsår 2	Matematik (MATB21-22) och Fysik (FYSB11-12) <i>Flerariabelanalys. Lineär algebra.</i> <i>Grundläggande kvantmekanik, statistisk fysik och kvantstatistik.</i>	Modern fysik (FYSC11-14) <i>Atom- och molekylfysik. Kärnfysik och reaktorer. Fasta tillståndets fysik. Partikelfysik, kosmologi och accelerators.</i>				
Läsår 3	Medicinsk strålningsfysik, grundkurs (MSFM11)					
	<i>Joniserande strålning: Produktion, växelverkan och detektion</i> 22 hp	<i>Dosimetri</i> 8 hp	<i>Medicinsk terminologi</i> 7 hp	<i>Strålningsbiologi</i> 7 hp	<i>Icke-joniserande strålning</i> 9 hp	<i>Radioekologi strålskydd</i> 7 hp
Läsår 4	Medicinsk strålningsfysik, sjukhusfysik (MSFM21)					
	<i>Bildbehandling</i> 9 hp	<i>Bild- och funktionsdiagnostik</i> 31 hp <i>Ultraljud, MR-fysik, röntgen och nuklearmedicin</i>		<i>Strålterapifysik</i> 16 hp		<i>Biostatistik</i> 4 hp
Läsår 5	Klinisk praktik och lagstiftning (MSFM31) <i>Verksamhetsförlagd praktik, medicinsk etik, lagstiftning, bildkommunikation, upphandling, patientsäkerhet</i>			Examensarbete (MSFT01) <i>Självständigt arbete 20 veckor</i>		

Nationell specialisering

- ❑ Efter legitimation och 2 års kliniskt arbete
- ❑ 5-årigt specialiseringsprogram
  - Specificerade utbildningsmål
  - Kurser
  - Handledning
- ❑ Professionellt initiativ regleras av kursråd
  - Svenska Sjukhusfysikerförbundet
  - Svensk förening för Radiofysik
- ❑ Omkring 150 specialister för närvarande

Medicinsk strålningsfysik, Lund

NATURVETENSKAPLIGA OCH MEDICINSKA FAKULTETERNA | LUNDS UNIVERSITET

Medicin
Naturvetenskap
Sjukhusfysikerutb

LUNDS
UNIVERSITET

Sjukhusfysikerutbildning

Övrig GU

Forskarutbildning

Forskning

Kontakt

SÖK

Start > Sjukhusfysikerutbildning

Vad gör en sjukhusfysiker?

Hur blir man sjukhusfysiker?

Studiehandboken

Sjukhusfysikerutbildning

Sjukhusfysikerutbildningen omfattar 300 högskolepoäng och är en naturvetenskaplig yrkesexamen. Efter att du tagit ut din universitetsexamen ansöker du om legitimation från Socialstyrelsen. Utbildningen är samtidigt en masterexamen i medicinsk strålningsfysik och den engelska översättningen är Master of Science in Medical Physics.

Att kombinera fysik och matematik med tillämpningar i hälso- och sjukvård gör medicinsk strålningsfysik till ett tvärvetenskapligt ämne. Att jobba som sjukhusfysiker är ett spännande och omväxlande yrke, där fysik och olika strålningsstillämpningar möter biologi och medicin, med människan i centrum.

Som legitimerad sjukhusfysiker är du sjukvårdens strålningsexpert inom bildgivande medicinsk diagnostik (röntgen, nuklearmedicin och magnetresonanstomografi) eller inom strålbehandling. Förutom det kliniska arbetet jobbar ofta sjukhusfysikern med forsknings- och utvecklingsprojekt. Sjukhusfysikern har ansvar för att strålskyddet på sjukhuset efterlevs och har ett stort strålskyddskunnande för andra områden i samhället. Du kan även få jobb som strålningsexpert utanför sjukvården, tex inom strålskyddsmyndigheter och i medicin- tekniska företag.

[Vad gör en sjukhusfysiker?](#)

[Hur blir man sjukhusfysiker?](#)

[För dig som redan går på programmet – studiehandboken](#)

Att studera till
sjukhusfysiker
Studenter berättar

Att arbeta som
sjukhusfysiker
Alumner berättar